

SLOVENSKÉ ROBOTNÍCKE HNU Tie V BUDAPEŠTI KONCOM XIX. STOR.

Na konci XIX. stor. časopisy prinášajú zprávy o veľkom hlade v slovenských stoliciach. Roku 1889 bol veľký hlad v oblasti Trenčína a Považskej Bystrice,¹ roku 1892 v Trenčianskej, Oravskej, Nitrianskej a iných župách.² Sociálnodemokratický časopis Népszava v apríli 1890 v článku *O pomeroch výživy v Uhorsku*³ okrem iného píše, že kým obyvateľstvo maďarských žúp žije v podmienkach, ktoré sa ešte dajú vydržať, rumunské obyvateľstvo sa živí kukuricou a mliekom, Rusíni a Slováci sa živí kapustou, fazulou, pálenkou a zemiakmi. Mäso jedia len na veľké sviatky, ale často možno nájsť celé dediny, kde mnohé roky mäso ani nevidia. V tejto dobe priemerná spotreba mäsa, mäsových výrobkov, slaniny a masti činila v Uhorsku na jedného obyvateľa 34,47 kg, medzi slovenským obyvateľstvom Nitrianskej, Oravskej, Liptovskej a Trenčianskej župy sa zistilo, že táto spotreba činila len 8,25 kg. Priemerná spotreba pšeničného chleba, ako uvádza spomenutý časopis, činila v Uhorsku na jednu osobu ročne 43,91 kg. V Marmarošskej, Trenčianskej a Šarišskej župe, obyvateľstvo ktorých jedlo chlieb prevažne z jačmeňa, ovsa a kukurice, táto spotreba činila len 2—3 kg ročne.

Masová pauperizácia slovenskej dediny, bieda a hlad mali za následok, že zo Slovenska sa každoročne vťahovali tisícky spauperizovaných roľníkov. Napr. len roku 1892 sa do cudziny, najmä do Ameriky, vťahovalo 28.208 Slovákov.⁴ No hodne sa sťahovali aj do iných oblastí Rakúsko-uhorskej monarchie, do Čiech, na Moravu a od sedemdesiatych rokov minulého storočia najmä do Budapešti. V marci 1893 Slovenské noviny písali: „Budapešť sa už naplňa slovenskými robotníkmi. Každý deň sa schádzajú húfy z horských krajov do Budapešti, aby si tu cez leto mohli toľko zarobiť, koľko potrebujú doma cez zimu na výživu. Niet ulice, v ktorej by nebolo niekoľko slovenských robotníkov.”⁵

Slovenský robotník bol všade známy tým, že za najnižšiu mzdu pracoval od rána do noci. Preto prenajímatelia často posielali do slovenských krajov svojich agentov,⁶ ktorí obyčajne v krčme pri pálenke rôznymi sľubmi získavali slovenských robotníkov na stavby alebo na poľnohospodárske práce. Keďže väčšina slovenského obyvateľstva bola negramotná, stačil odtlačok prsta, aby sa robotník predal agentovi na jeden rok. Preddavok bol obyčajne pol litra alebo liter pálenky a zlatka pre rodinu. Tmavý a špinavý nákladný vozeň, objednaný agentom, odvážal potom nádenníkov na miesto otrockého vykorisťovania. Neuvedomelého slo-

¹ Népszava, 28. apríla 1889.

² Národné noviny, február, marec, apríl 1892.

³ Népszava, 20. apríla a 25. mája 1890.

⁴ Népszava, 1893, č. 93.

⁵ Slovenské noviny, 14. marca 1893.

⁶ Národné noviny, 24. októbra 1895.

venského nádenníka bolo možné lepšie vykorisťovať ako uvedomelejších a v triednom boji viac-menej skúsenejších budapešianskych robotníkov.

Pri verbovaní lacných pracovných síl hrala úlohu aj maďarizačná organizácia FMKE, ktorá napr. roku 1899 pre istú firmu v Sedmohradsku hľadala 50 slovenských robotníkov na desať rokov.⁷

Slovenskí robotníci v Budapešti pracovali prevažne pri stavbách, pri regulácii Dunaja, pri čistení kanálov, ďalej pri magazínoch Dunajskej paroplavebnej spoločnosti, tehelníach a v rôznych iných podobných podnikoch. V tej dobe sa hovorilo, že Pešť stavajú Slováci, najmä Liptáci boli známi ako najlepší murári v Budapešti.

O živote slovenských nádenníkov v Budapešti maďarská a slovenská tlač prinášala tie najhoršie a najsmutnejšie zprávy. Tak v *Népszava* v marci 1891 bol uverejnený fejtón pod nadpisom *A tót* (Slovák), v ktorom autor ukazuje slovenských nádenníkov „v leštiacom sa svetovom meste“, kde slovenského nádenníka nepovažujú za človeka. Slovenskí nádenníci vykonávajú najťažšie práce pri najdlhšom pracovnom čase a za najnižšiu mzdu. Budujú paláce, ale sami bývajú v tmavých dierach, v rozpadajúcich sa šopách a špinavých pivniciach. Spia na zemi po 20—30 osôb v jednej miestnosti — muži, ženy, mladí, starí, zdraví a chorí spolu. Za takýchto podmienok sa mnohí stávajú obeťami nákazlivých chorôb. Ich výživa je nedostatočná, lebo zárobok je malý. Viáda im však bráni vystahovať sa do cudziny. Musia žiť tu, aby pre domácich kapitalistov bolo dosť lacných pracovných síl. Slovenskí nádenníci sú v Budapešti veľmi vítaní. Veď trpezlivejších, poslušnejších a pilnejších robotníkov si nikto ani nemôže priať. S nimi sa o mzdu netreba jednať. Nikdy sa na nikoho nejdú žalovať, hoci im nadávajú a bijú ich. A mzda je často taká, že nocľah dostanú v pivnici a jest nejaké odpadky. Všetci podnikatelia a fabrikanti získavajú svoje bohatstvo a vysoké postavenie v štáte i v spoločnosti len vďaka týmto Slovákom, žijúcim v nepredstaviteľnej biede a v nedostatkoch. Celú túto materiálnu i duchovnú biedu pripisuje pisateľ článku spoločenskému zriadeniu. Ale raz sa zobudí aj tento ľud, stane sa uvedomelejším a nebude viac nosiť tak spokojne to ťažké jarmo. Ako na každom poli aj tu zmenu urobí len socializmus. Socializmus prenikne aj do tých tmavých dier a špinavých pivníc, presvedčí ich, že aj oni sú ľudia, aj oni sú členmi spoločnosti, členmi veľkej rodiny ľudstva. Otvoria oči a rozbijú putá nevedomosti. Pripoja sa k uvedomelej armáde proletárov a spoločne budú bojovať za uskutočnenie zásady: každý človek ľudskej spoločnosti je rovný.⁸

Je to neveriteľné, ale bolo to naozaj tak, hoci celkom všeobecne to neplatí. Je fakt, že mzda slovenských nádenníkov, najmä tých, ktorí prichádzali do Budapešti poprvé, bola najnižšia. Napr. denná mzda slo-

⁷ *Népszava*, 12. decembra 1899.

⁸ *Népszava*, 6. marca 1891.

venských nádenníkov, ktorí pracovali pri regulácii Dunaja, činila 60 grajciarov.⁹ Český stolár Ján Kočí, ktorý v tomto čase prišiel do Budapešti, spomína, že slovenskému robotníkovi stačilo na raňajky kus chleba, na obed chleba, škvariet a pálenky a na večeru tiež niečo. Na jeseň sa vychudnutý, s usporenými grajciarmi vracal domov.

Triedne už uvedomelí slovenskí robotníci, žijúci v Budapešti, podporovaní českými a maďarskými súdruhmi, museli vykonať kus výchovnej agitačnej práce, kým sa im podarilo presvedčiť a získať do socialistických spolkov a organizácií masu tu žijúcich slovenských robotníkov.

*

Vznik II. internacionály v júli 1889 mal veľký význam pre ďalší rozvoj robotníckeho hnutia v celom Uhorsku. Po parížskom kongrese II. internacionály zišli sa koncom roku 1889 v Bratislave vedúci činitelia rakúskeho a uhorského robotníckeho hnutia, kde bolo zvolené nové vedenie Všeobecnej robotníckej strany Uhorska. Na čelo strany bol postavený dôverník rakúskej sociálnodemokratickej strany Pavol Engelmann, ktorý za pomoci vodcov Všeobecnej robotníckej strany Uhorska pripravil ustavujúci sjazd Sociálnodemokratickej strany Uhorska, zvolaný do Budapešti na 7.—8. decembra 1890. Engels vo svojom pozdravnom liste sjazdu písal, že uhorská robotnícka strana „má výhodu, že už od samého začiatku je medzinárodná, lebo zjednocuje Maďarov, Nemcov, Rumunov, Srbov a Slovákov”.¹⁰ Program prijatý na sjazde bol skoro ten istý ako program rakúskej sociálnej demokracie, prijatý pred dvoma rokmi na sjazde v Hainfelde — s jeho kladmi aj nedostatkami. Hoci napr. v programe sa hovorí o potrebe utvorenia socialistickej spoločnosti, predsa sa nezmenšoval o takých dôležitých otázkach, ako je nastolenie diktatúry proletariátu proletárskou revolúciou, agrárna otázka a pod.

Vznik sociálnodemokratickej strany aj napriek jej všetkým nedostatkom bol medzníkom v dejinách robotníckeho hnutia v Uhorsku, teda aj v dejinách slovenského robotníckeho hnutia. V celom Uhorsku vznikali masové organizácie strany. Strana organizovala a viedla štrajkové hnutie. A strana až do roku 1898 vedela organizovať a viesť aj robotníkov iných národností Uhorska.

Výzva II. internacionály o zasvätení 1. mája v radoch pracujúcich mas Uhorska našla veľkú ozvenu. Sociálnodemokratický časopis Népszava už od januára 1890 vyzýval pracujúcich, aby sa pripravovali na prvý máj. 60 000 ľudí sa zúčastnilo na prvej oslave 1. mája v Budapešti. Od tohto dňa 1. máj v celom Uhorsku bol každoročne sprevádzaný zastavením práce a požiadavkou osemhodinového pracovného dňa. „8 hodín pracovať, 8 hodín sa zabávať, 8 hodín spať!” — boli prvé heslá na prvého mája.

⁹ Népszava, 30. marca 1890.

¹⁰ Marx—Engels—Lenin—Stalin, *Proletársky internacionalizmus a socialistickej vlastenectvo*, Bratislava 1954, 50.

1. máj sa rok čo rok stával bojovnejším. Objavovali sa heslá s požiadavkami všeobecného volebného práva, ako aj iné požiadavky.

Vlna prvomájových štrajkov roku 1890 zasiahla aj slovenských robotníkov. Národné noviny 6. mája 1890 napísali: „Prvý máj síce ticho ubehol, ale robotnícke pohyby neprestávajú. Na všetkých stranách žiadajú od zamestnávateľov skrátenie pracovného času a povýšenie pláce, a nakoľko to nemôžu docieľiť a vôbec dorozumieť sa so zamestnávateľmi, rad-radom vypovedávajú prácu. Tak urobili aj slovenskí robotníci pri magazínoch dunajskej paroplavebnej spoločnosti.” Už aj Slováci štrajkujú, pod týmto nadpisom doniesli Národné noviny osobitný článok.¹¹

Slovenskí robotníci v deväťdesiatych rokoch minulého storočia v štrajkovom hnutí nevystupovali osobitne, ale vždy spolu s maďarskými, českými a poľskými robotníkmi. Mnohí boli aj v spoločných organizáciách strany a iných robotníckych spolkoch, kde rozprávali na schôdzkach a zhromaždeniach slovensky. Napr. český súdruh František Tupý zo Slaného, hoci maďarsky vedel, na schôdzkach robotníkov často rozprával slovensky, aby prítomní Slováci a Česi vedeli, o čom sa rokuje. Ale v tomto smere boli prekážky, lebo policajti, ktorí prichádzali na schôdzky, vedeli len maďarsky alebo nemecky. Napr. keď na schôdzke kovorobotníkov roku 1893 český robotník (meno je neznáme) predkladal denný poriadok schôdzky aj česky, aby prítomní slovenskí a českí robotníci rozumeli, policajt to zabránil, „lebo v Uhorsku sa česky rozprávať nesmie”.¹² Podobných príkladov bolo viac.

V apríli 1891 vyšla v Budapešti osemstránková brožúra pod názvom *Proklamácia k robotníkom Uhorska na 1. mája 1891*. V brožúre sa hovorí o vzrastajúcej biede pracujúceho ľudu, príčinou čoho je súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov. Sú tu vytyčené požiadavky: osemhodinový pracovný čas, zákaz detskej práce a pod. Ďalej sa robotníci vyzývajú k účasti na prvomájovom pochode, do boja za všeobecné volebné právo a zákony na ochranu robotníkov.¹³

Aktivita slovenských robotníkov stále vzrastala. 1. mája 1894 traja slovenskí robotníci, Jozef Linka, Ján Gutter a Ján Kopčák, viedli asi päťdesiatčlennú skupinu nádenníkov. Keď pochodujúci prechádzali po Práterutca, vyzvali pri istej tamojšej stavbe pracujúcich nádenníkov, aby prácu zastavili. Keď im palier odpovedal, že prácu nezastavia, pochodujúci robotníci, ako sa hovorí v policajnom h'ášení, začali hádzať do pracujúcich nádenníkov tehľami a lámať pracovné nástroje, až nakoniec zakročila polícia. Jozefa Linku a Jána Guttera budapeštiansky súd odsúdil na 6 mesiacov štátneho väzenia — ako uvádzajú Slovenské noviny — „pre ná-

¹¹ Miloš Gosiorovský, *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*, Bratislava 1951, 17.

¹² Népszava, 22. septembra 1893.

¹³ Archív Ústavu dejín KSS 9104/54.

chynlosť k socializmu".¹⁴ Pochod tejto päťdesiatčlennej skupiny nádenníkov strana neorganizovala, vznikol celkom živelne.

Rozvoj a rast slovenského robotníckeho hnutia mohol ísť po správnej ceste len vtedy, keď slovenské robotníctvo bude mať také spolky a organizácie, v ktorých by sa propagácia socializmu robila v slovenskej reči. Táto úloha stála na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia pred sociálnodemokratickou stranou a slovenskými sociáldemokratmi.

Slovenskí robotníci, najmä tí, ktorí nevedeli maďarsky, vstupujú a zúčastňujú sa na podujatiach spolkov, ktoré v Budapešti zakladali českí robotníci. Tieto spolky zo začiatku mali osvetový charakter. K prvým takýmto spolkom patrila Československý spolk robotnícky v Pešťbudíne. Roku 1886 radikálnejší českí a slovenskí robotníci z tohto spolku vystúpili a založili Československý samovzdelávací a podporný spolk Svornosť, kým umiernennejšie, zväčša maloburžoázne živly, ktoré ostali v spolku, premenovali ho na I. český dělnický spolk. Svornosť onedlho obvinili maďarské úrady z rozširovania socializmu a roku 1890 ju Ministerstvo vnútra zakázalo.

Rozpustením Svornosti však organizovaná činnosť uvedomelých českých a slovenských robotníkov v Budapešti nezaniká. Podporovaná novým vedením strany (Engelmannom) dostáva naopak širší rámec.

Bývalí členovia Svornosti utvorili medzi sebou spolk, o ktorom polícia nevedela. V spolku boli Česi a Slováci a schádzali sa na Huszár utca, č. 10, alebo v hostinci, majiteľom ktorého bol obyčajne nejaký známy Čech, aby ich nevyzradil. Stanovy spolk nemal. Na schôdzkach sa rozprávalo o robotníckych pohyboch v Čechách a v Európe vôbec, o čom sa dozvedeli z českých a nemeckých robotníckych novín, alebo od robotníkov prichádzajúcich z Čiech. Tento spolk nebol nijako tesnejšie spojený so sociálnodemokratickou stranou, hoci jeho členovia chodili na schôdzky maďarských robotníkov. Navonok spolk nevystupoval. Medzi členstvom sa spolk aj naďalej volal Svornosťou.

Okrem Svornosti v Budapešti jestvoval už spomínaný I. český dělnický spolk (spolk českých majstrov a odborníkov) a kultúrny klub Beseda. Do Besedy chodili prevažne členovia I. českého dělnického spolku, českí inžinieri a dôstojníci, zamestnanci českých obchodných firiem v Budapešti a pod. Niektorí českí a slovenskí robotníci Besedu zo začiatku navštevovali, neskôršie ju úplne zanechali. Po roku 1892 vzniká medzi robotníkmi triedenie. Roku 1894 v Budapešti jestvujú dva spolky českých a slovenských robotníkov — Svornosť a Osvěta. V tom čase vznikla podľa všetkého aj športová organizácia Sokol, v ktorej okrem robotníkov boli aj členovia Besedy a I. českého dělnického spolku. Sokol mal apolitický charakter a jeho členstvo sa venovalo výlučne športu.¹⁵

¹⁴ Archív MMI (Ústavu robotníckeho hnutia v Budapešti) — A. XV. 1/1894/4. Slovenské noviny, 25. októbra 1894.

¹⁵ Népjog, 19. februára 1897.

Roku 1894 vznikol v rámci Svornosti spolok slovenských robotníkov-kristárov. Kristáři volali slovenských robotníkov, ktorí pri stavbách stavali lešenia. Kristáři boli aj zakladateľmi slovenských robotníckych organizácií v rámci sociálnodemokratickej strany. V Svornosti bol utvorený zvláštny spolkový výbor slovenských robotníkov. Podnetom na vytvorenie samostatnej slovenskej organizácie v rámci Svornosti boli organizačné dôvody. Do Svornosti prichádzalo stále viac a viac slovenských robotníkov. Preto sa slovenskí súdruhovia uzniesli utvoriť v Svornosti ešte jednu pokladnicu, do ktorej by platili príspevky len slovenskí robotníci a ktorá by bola pod správou ich výboru. Slovenskí a českí robotníci sa aj naďalej schádzali spolu na Huszár utca v spoločnej spolkovvej miestnosti, spoločne riešili vyskytnuvšie sa otázky a usporiadali spoločné kultúrne podniky.

Kristáři, ktorí chodili najviac po meste, lebo po postavení jedného lešenia hneď odchádzali na iné miesto, mali zároveň za úlohu organizovať slovenských murárov a nádenníkov, viesť medzi nimi agitáciu a získať ich do svojej organizácie.

Kristáři, Svornost a Osvěta roku 1894 už iste mali bližšie styky so sociálnou demokraciou. Na stene spolkovvej miestnosti viseli obrazy Marxa a Lassalla.¹⁶ Na III. sjazd strany, ktorý bol v máji 1894, slovenskí a českí robotníci prvý raz posielajú svojho delegáta, Františka Tupého, ktorý tu hovoril o českých organizáciách a o ich raste. Ďalší český súdruh Pořízek bol zvolený za delegáta sjazdu strany na spoločnej schôdzke maďarských, slovenských a českých robotníkov, ktorí pracovali v Kőbányi.¹⁷

30. septembra 1894 sa na spoločnej schôdzke slovenských a českých robotníkov riešila otázka účasti v sociálnodemokratickej strane. Na tejto schôdzke za prítomnosti obidvoch českých delegátov III. sjazdu — Tupého a Pořízka — prebrali sa tieto dve otázky:

1. práva a povinnosti robotníka v modernom štáte,
2. organizácia a jej ciele.

Keďže rozprávať česky na robotníckych schôdzkach bolo zakázané, slovensky museli rozprávať aj českí súdruhovia. (Od toho času na schôdzky slovenských a českých robotníkov chodil vo väčšine prípadov policajný koncipista dr. Diener, ktorý pochádzal z Liptova a vedel slovensky). Na schôdzke sa hovorilo o požiadavke osemhodinového pracovného dňa, všeobecného volebného práva, zákonov na ochranu práv robotníkov a pod. O rovnoprávnosti mužov a žien prvý raz prehovorila Laura Šmidová. Keď prešla k otázke o utláčaní robotníkov, policajný koncipista jej nedovolil ďalej rozprávať. Ku koncu schôdzky sa na návrh Pořízka prijalo toto uznesenie:

¹⁶ Podľa výpovede českých robotníkov Jána Chmela a Václava Kočího.

¹⁷ Népszava, 18. mája 1894.

„Prítomní českí a slovenskí robotníci vyhlasujú, že sú prívržencami medzinárodnej sociálnej demokracie a že sú jednou sekciou Sociálnodemokratickej strany Uhorska. Českí a slovenskí robotníci prejavujú súhlas so Sociálnodemokratickou stranou Uhorska a snažia sa o to, aby sa proletariát vyslobodil spod kapitalistického útlaku. Prítomní zároveň protestujú proti každému výnimočnému stavu (v niektorých oblastiach Dolnej zemi bol výnimočný stav — pozn. P. H.) a proti národnostnému útlaku.“

Slovenskí a českí robotníci boli vyzvaní, aby sa organizovali do spolkov. Schôdzku zakončili zaspievaním Marseillaisy.¹⁸

Keďže iných faktov niet, môžeme usudzovať, že od tohto času sa slovenské a české organizácie stávajú organizáciami sociálnodemokratickej strany, čo malo veľký význam pre ďalší rozvoj organizačnej činnosti slovenských robotníkov v Budapešti.

Strana sa cez tieto organizácie mohla lepšie priblížiť k ešte nezorganizovaným slovenským robotníkom a získať ich.

Medzi slovenskými robotníkmi sa utvorili podmienky šírenia socializmu v ich materinskej reči.

Odvtedy ústredný orgán strany Népszava uverejňoval výzvy k slovenským a českým robotníkom na schôdzky a verejné zhromaždenia a uverejňoval zprávy o ich priebehu.

Koncom decembra 1894 bolo v Budapešti veľké robotnícke zhromaždenie, kde sa demonštrovalo za všeobecné volebné právo. Keďže medzi zhromaždenými boli prítomní aj Slováci, jeden z rečníkov, N. Preisel, začal rečniť slovensky, no prítomní policajti slovensky nevedeli a nedovolili to. Proti takémuto postupu polície medzi zhromaždenými vznikla veľká nespokojnosť, ale Preisel predsa musel rozprávať nemecky.¹⁹

Bol to prvý pokus rečniť slovensky na verejnom zhromaždení v Budapešti na ulici.

Počet členov slovenskej organizácie, ktorú založili kristári, stále rástol, takže už o rok po založení slovenskej organizácie v Svornosti bolo možné zvolať prvé verejné zhromaždenie slovenských robotníkov. Zhromaždenie sa konalo dňa 28. júla 1895 v Národnej záhrade (Nemzeti kert) a prerokúvala sa na ňom otázka postavenia slovenských robotníkov v Budapešti a otázka tlače.²⁰

Ďalšie zhromaždenie slovenských robotníkov za prítomnosti niekoľkých českých súdruhov sa konalo 18. augusta 1895 v Hubertových miestnostiach na Váci utca, na ktorom sa prerokúvali tie isté otázky. Zhromaždenie viedli slovenskí a českí súdruhovia Ján Polóni, František Tupý, Jozef Floch a Ján Frelich. V diskusii sa podľa zprávy časopisu Sociální demokrat zaoberali otázkou postavenia slovenských robotníkov v Buda-

¹⁸ Népszava, 5. októbra 1894.

¹⁹ Národné noviny, 11. októbra 1894.

²⁰ Népszava, 27. júla 1895.

pešti a v Čechách. Súdruhovia Jozef Babica a Ján Polóni poukázali na nesmierne vykorisťovanie slovenských robotníkov v Budapešti, ktorí, zdá sa, nikdy nespia a neodpočívajú a často si tu nájdú aj hrob. Slovenské školy sa zatvárajú a zavádzajú maďarské. Súdruhovia Tupý, Pořízek a Polóni vystúpili s otázkou potreby slovenskej robotníckej tlače a vyzvali slovenských robotníkov, aby v tomto ohľade pomohli. Rečníkov často napomínal policajný koncipista dr. Diener, najmä keď bola reč o národnosti, maďarizácii škôl a o tom, že vládou podporované Slovenské noviny píšu proti robotníkom. Súdruh Polóni vyzval prítomných, ktorí vedia maďarsky a nemecky, že kým niet slovenských robotníckych novín, aby čítali a podporovali sociálnodemokratický časopis Népszava — Volksstimme.²¹ (Časopis Népszava vychádzal vtedy v maďarskej a nemeckej reči pod uvedeným názvom — P. H.).

Z uvedeného vyplýva, že slovenská robotnícka tlač sa stávala nevyhnutným prostriedkom pri organizovaní slovenského robotníctva a propagácii sociálnodemokratických ideí.

V spojitosti s otázkou tlače slovenské robotníctvo trpe'o veľkým nedostatkom — prevažná väčšina nevedela čítať a písať. V auguste 1895 na zhromaždení slovenských tehliarskych robotníkov v Kőbányi (Kőbánya čiže Kameňolom, X. okres Budapešti — P. H.) rečník Ján Polóni sa spýtal prítomných, kto vie písať. Hromadná odpoveď znela: „Nikto.“²² Prv ako bolo možné založiť slovenskú robotnícku tlač, bolo treba naučiť ľudí čítať. Bolo treba založiť nejaký spolok, ktorý by aspoň čiastočne vyriešil otázku negramotnosti slovenských robotníkov. Asi v lete roku 1895 bol založený slovenský robotnícky samovzdelávací spolok Jednota. Stanovy spolku schválilo Ministerstvo vnútra až koncom roku 1895. Polícia považovala Jednotu za spolok, ktorý stojí „na zásadách socializmu“.²³ Jednota — hoci podľa stanov mala byť len samovzdelávacím spolkom — stala sa v skutočnosti hlavnou organizáciou slovenských robotníkov s právom voliť dvoch delegátov na sjazd strany. Hoci spolok bol úradne povolený, zo strany polície sa mu robili často prekážky najmä v tom, že schôdzky spolku boli niekoľkokrát zakázané. Preto Jednota nemohla poslať svojich delegátov na mimoriadny sjazd strany, ktorý bol v decembri 1895, hoci ústredný stranícky časopis Népszava sa dvakrát pýtal, prečo spolok neohlásil svojich delegátov. V decembri toho istého roku Jednota nemohla mať ani jednu z dvoch ohlásených schôdzok.²⁴ Jednota bola o nejaký čas zakázaná, lebo neskoršie sa v Népszave vôbec nespomína. Roku 1897 Jednota už určite nejestvovala.

Ešte pred vznikom Jednoty v druhej polovici apríla 1895 slovenský sociálny demokrat Ján Polóni (stolársky pomocník zo Slovenskej Lupče) za spolupráce iných slovenských súdruhov v Budapešti a vedenia strany

²¹ Národné noviny, 29. augusta 1895.

²² Národné noviny, 22. júla 1897.

²³ *A Budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1895. évi működése*, 56.

²⁴ Népszava, 7. decembra 1895, 14. decembra 1895.

vydal k 1. máju brožúru v 20.000 náklade pod názvom *Hlas k slovenskému ľudu robotníckemu*, ktorá bola rozoslaná po celom Slovensku.²⁵ „Príroda — píše sa v nej — vo všetkom rovnosť uskutočňuje, len medzi ľuďmi, medzi vrstvami spoločenskými nie... Menovite robotnícky ľud a zvlášte robotnícky ľud slovenský je v každom ohľade potlačovaný.“ Ďalej sa hovorí o ťažkom postavení robotníka, ktorý pracuje od rána do noci za nepatrnú mzdu, nepostačujúcu ani na výživu. Panujúca trieda berie ovocie práce robotníka a snaží sa ho zároveň udržať v nevedomosti, lebo nevedomého možno lepšie vykorisťovať. „Kapitalisti sú tomuto zlému a všetkému zlému príčinou — píše sa na ďalších stranách brožúry — ktorí ešte aj preto držia ľud robotnícky v hlúposti, v nevedomosti, lebo vedia, že keby ľud k povedomiu prišiel, že by dobre nahliadnul do ich fíglov mizerných a potom by nakoniec bolo po panskej sláve.“ Poukazuje sa, že kapitalistické zriadenie ničí nielen robotníka, ale aj remeselníka, roľníka a inteligenta. „Aj z učných ľudí len tí môžu prísť k lepšiemu životu, ktorí sú dosť nesvedomití slúžiť kapitalizmu a terajšiemu prekliatemu poriadku, systému.“ Práca nádenníka sa stáva bezcennou, lebo prácu vykonávajú stroje. Remeselník upadá v dôsledku lacnej továrenskej výroby. Roľníka ubíjajú stále stúpajúce dane. Jeho poľnohospodárske výrobky sú vytlačené z trhu výrobkami majiteľov rozsiahlych latifundií, lebo oni môžu svoje zbožie predávať lacnejšie. Roľník sa stáva obeťou úžerníka, predajú mu chalupu a posledný kus zeme.

V brožúre sa poukazuje aj na národnostný útlak. „Veď na Slováka tak hľadajú, ako by ani človekom nebol, len preto, že slovensky hovorí. Dc slovenských škôl drzo tísnu maďarský jazyk, následkom čoho nerozumie, čomu ho učia, musí zostávať sprostým len preto, že sa narodil Slovákom. Nemáme slovenských škôl... Slovenský roľník dostáva maďarské citácie, predvolania pred súd, ktorým nerozumie... Pred súdom sa nesmie slovenský brániť.“ Tomu sa dá pomôcť len myšlienkou, ktorú chce uskutočniť sociálna demokracia. Ako príroda na jar aj slovenský ľud sa zobudí a ruka v ruke pôjde s tými, ktorí tiež bojujú proti tyranstvu. „Ukážme, že nie sme viacej národ žobrákov...“ — hovorí sa ďalej v brožúre. „Aj my musíme slávne osláviť s ostatnými národmi, s ostatnými bratmi deň svojho zbratania, deň prvého mája!“

Význam tejto výzvy spočíval najmä v tom, že slovenskí súdruhovia v Budapešti povzbudzovali do boja za požiadavky nielen slovenských robotníkov v hlavnom meste, ale v celom Uhorsku. Ďalej slovenskí sociálni demokrati v tomto čase správne ponímali otázku spojencov — širokých mas roľníctva, remeselníckej maloburžoázie a význam národnostnej otázky v robotníckom hnutí.

Pre túto brožúru bola v januári 1896 zavedená pravota a obvinený Ján Polóni dostal 3 mesiace štátneho väzenia a 60 frt. peňažnej pokuty „pre poburovanie proti spoločenskej triede kapitalistov“.²⁶ Slovenskí

²⁵ Národné noviny, 30. apríla 1895.

²⁶ Národné noviny, 14. januára 1896.

a českí robotníci pri tejto príležitosti usporiadali priateľský večer na rozlúčenie so svojim súdruhom J. Polónim a spoločnou zbierkou mu pripeli na vyrovanie peňažitej pokuty.

Uhorská vláda pripravovala na rok 1896 mileniálne oslavy. Sociálna demokracia sa uzniesla nezúčastniť sa na oslavách a protestovať proti ich prípravám. Vo februári 1896 sociálni demokrati usporiadali proti príprave mileniálnych osláv protestné zhromaždenie, na ktorom sa zúčastnilo vyše 2000 robotníkov, medzi nimi aj Slováci. Maďarský rečník Alexander Rády poukázal na výnimočný stav na Dolnej zemi a povedal, že oslavy sa robia pre zámožných a nie pre robotníkov. Vystúpil s požiadavkou všeobecného volebného práva, práva zhromažďovať sa a práva organizovať politické spolky robotníkov. To isté hovoril nemecký rečník, po ktorom vystúpil obuvnícky pomocník Ján Petráček slovensky. Policajný komisár mu hneď skočil do reči, na čo Petráček odpovedal, že keď polícia slovensky nevie, nech sa učí. Slovenskí robotníci začali rečníkovi hlasne prisviedčať. Keď policajný komisár začal opäť hroziť, medzi zhromaždenými nastal krik. Komisár zhromaždenie rozpustil, ale robotníci sa nechceli rozísť, vyšli na ulicu a spievali robotnícke piesne. Robotníci sa rozišli až potom, keď polícia hrozila zakročiť proti nim zbraňou.²⁷

V tomto roku už nenachádzame viac aktívnych vystúpení slovenských robotníkov v Budapešti. Rok 1896 znamenal pre slovenské robotnícke hnutie, ako aj pre robotnícke hnutie celého Uhorska dočasný úpadok, depresiu. Veľká nezamestnanosť, následok hospodárskej krízy, postihla aj tých najlacnejších a najusilovnejších slovenských robotníkov. S dokončením stavieb, ktoré v jeseni 1895 zostali nedohotovené, na jar 1896 sa skoro nepokračovalo a o začatí nových stavieb ani nehovorilo. Pre slovenského robotníka z tejto situácie boli dve východiská: ísť na Dolnú zem na otrocké žatevné práce, kde by musel mať veľké šťastie, aby v tomto roku prácu dostal, alebo ísť domov — na Slovensko.

Väčšina si zvolila to posledné.

Ján Polóni, ktorý sa po odpykaní trestu dal opäť do práce, vo svojom liste redakcii Národných novín v júli 1896 napísal: „Známe, že v Pešti sú veľké tisíce stále usadeného slovenského robotného ľudu. Tito sa živili pri stavbách a zvlášť pri výstavbe bol stály zárobok, nedbajúc na zimu a chorobu. Keď výstavba bola hotová, zostal so zelenou knižkou v ruke. (Zelenú knižku dostal robotník, ktorého prepustili z práce. — Pozn. P. H.) V Pešťbudíne práce nedostať! Každú sobotu vidno väčšie a väčšie zástupy prepustených robotníkov, ako sa smutní poberajú domov... Drahota náramná, pri usilovnej práci ťažko sa dá vyžiť jednému. Tak pochodili i naši slovenskí murári. Väčšina potrovia peniaze a potom sa musela vrátiť domov.“ Ďalej Polóni vyzýva slovenských rodákov, aby nešli do Budapešti, lebo tam prácu nedostanú.²⁸ Kým začiatkom roku 1896 v Bu-

²⁷ Národné noviny, 27. februára 1896.

²⁸ Národné noviny, 8. júla 1896.

dapešti bolo do 50.000 Slovákov,²⁹ v lete toho istého roku tento počet značne klesol a klesal až do roku 1897.

Po rozpustení Jednoty slovenské robotníctvo v Budapešti organizačne oslab'lo. V straníckej tlači roku 1896 sa o schôdzkach slovenských a českých robotníkov skoro ani nehovorí. Vláda nechcela povoliť nijaký národnostný robotnícky spolok. Osvěte sa nedovoľovalo mať spojenie so sociálnou demokraciou, lebo v nej sú cudzí občania (t. j. českí robotníci) a jej činnosť sa mala obmedzovať len na kultúrne ciele. Českí súdruhovia založili roku 1896 v Erzsébetfalve (periféria Budapešti — P. H.) odbočku Osvěty, kde sa schádzali spolu so slovenskými súdruhmi. Miesto v Erzsébetfalve bolo výhodnejšie, lebo na periférii si polícia tak všetko nevyšimala ako v centre mesta. Tam sa robili väčšinou divadlá a rôzne kultúrne večierky. Medzitým, keď to podmienky dovolili, súdruh Tupý pripravil prehľad politických udalostí, počnúc vždy, ako spomína český robotník Ján Chmel, udalosťami „z domova“, t. j. z Čiech. Policajt, ktorý túto odbočku občas navštívil, slovensky nevedel, preto sa mu muselo prekladať. Na schôdzky, ktoré sa vydržovali v centre mesta (na Huszár utca alebo Népszínház utca, príp. v nejakom hostinci), chodil policajný koncipista dr. Diener, ktorý slovensky vedel.

Odbočka Osvěty v Erzsébetfalve nemohla plniť úlohu straníckej organizácie, ani ju neplnila. Osvěta podľa stanov nebola sekciou sociálnej demokracie, iba kultúrnym robotníckym spolkom. Koncom storočia do jej radov vstúpili aj neproletárske živly.³⁰ Sociálnodemokratické organizácie slovenských a českých robotníkov jestvovali zvlášť a boli podriadené príslušným okresným výborom. Napr. organizácia slovenských robotníkov v Kóbányi bola podriadená okresnému výboru X. okresu, III. slovenská organizácia bola podriadená okresnému výboru IX. okresu atď.

*

Roku 1895 na schôdzkach slovenských robotníkov sa prvý raz vyskytla otázka založenia slovenského robotníckeho časopisu. Pre usmerňovanie práce a politickú výchovu slovenských sociálnych demokratov v Budapešti, pre ďalšie získavanie slovenských robotníkov a roľníkov celého Uhorska do radov strany bolo potrebné založiť ústredný stranícky časopis. O význame časopisu V. I. Lenin roku 1901 napísal: „Úloha časopisu sa neobmedzuje len na rozširovanie myšlienok, na politickú výchovu a získanie politických spojencov. Časopis nie je len kolektívnym propagátorom a kolektívnym agitátorom, ale aj kolektívnym organizátorom.“³¹ Súdruh Tupý dňa 18. augusta 1895 na schôdzke slovenských robotníkov v Budapešti k otázke tlače povedal: „Bez dažďa nemôže rásť žiadna bylina a tak ani žiadna stránka bez svojho zástupcu, svojho časopisu. Máme už časopisy maďarské a nemecké, ale nemáme tu v Pešti slovenského,

²⁹ Národné noviny, 8. februára 1896.

³⁰ Členský preukaz spolku Osvěta, stanovy z roku 1900.

³¹ V. I. Lenin, *Spisy* 5, Praha 1953, 19.

ktorý by nás zastupoval, preto sa musíme všemožne vynasnažovať, aby sme si taký časopis založili.”³²

Slovenskí súdruhovia Gustáv Švéni, Matej Šuňavec, Ján Polóni, Kolo-man Bernát a najmä český súdruh František Tupý sa všemožne snažili o vydanie slovenského robotníckeho časopisu. Táto úloha bola tým ťažšia, že Bánffyho vláda od roku 1896 začala slediť za každým riadkom v socialistických časopisoch. Zbierky pre tlač boli dovolené len s povolením Ministerstva vnútra. Pre nedostatok peňažných prostriedkov na zaplatenie kaucie vedenie strany nemohlo vydávať jediný týždenný časopis Népszavu, prešlo však k inej taktike. Roku 1897 vychádzalo 5 stranických časopisov, každý raz za mesiac — Népszava, Népjólét, Népakarát, Népjog a Népszabadság, ktoré v skutočnosti boli jedným časopisom.

Vedenie strany, ktoré sa snažilo získať aj robotníkov nemaďarských národností, pomáhalo slovenským súdruhom pri pripravovaní vydania slovenského časopisu. Népjog, ktorý vychádzal každý tretí piatok v mesiaci, už v januári 1897 uverejnil výzvu vedenia strany k robotníkom Uhorska, v ktorej sa hovorí, že robotníctvo sa môže vyslobodiť z hospodárskych a politických pút len vtedy, keď sa zorganizuje do jedného veľkého ujednoteného celku. Preto strana, aby sa k tomuto cieľu priblížila, chce vydávať slovenský sociálnodemokratický časopis. Slovenskí robotníci sú najviac vykorisťovaní a utláčaní. „Našou povinnosťou je — hovorí sa ďalej vo výzve — zorganizovať do triednych zápasov aj týchto (t. j. slovenských robotníkov — P. H.), čo by bez slovenského časopisu nebolo možné.” Vedenie strany ďalej vyzvalo všetkých robotníkov Uhorska, aby tomuto účelu pomohli zbierkami.³³ O mesiac Népjog už mohol uverejniť prvé výsledky zbierok.

Zbierky sa robili nielen medzi slovenskými a českými robotníkmi, ale aj medzi maďarskými, nemeckými, srbskými a robotníkmi iných národností. Slovenskí a poľskí tehliari v Kőbányi, slovenské a české organizácie, Sokol v Budapešti, súdruh Štefan Martinček z Malej Pešti a iní poslali svoje prvé príspevky. Príspevky posielali aj z vidieckych miest — z Aradu, z Lučenca a neskoršie aj z Čiech. V marci 1897 Népszabadság oznámil, že 1. mája vyjde slovenský robotnícky časopis a zároveň vyzval slovenských robotníkov v Budapešti a v celom Uhorsku, aby sa prihlásili za odberateľov.

Aby sa platila menšia kaucia, použila sa tá istá taktika ako pri vydávaní maďarských časopisov. Bolo uznesené vydávať dva mesačníky, a to prvého v mesiaci Novú dobu, pätnásteho Zoru.

V marci 1897 v spolkovej miestnosti na Huszár utca bola schôdzka vedúcich činiteľov všetkých slovenských robotníckych organizácií v Budapešti, kde sa zaoberali otázkou tlače. Súduha Švéniho zvolili za zodpovedného redaktora.

³² List J. Polóniho v Národných novinách, 29. augusta 1895.

³³ Népjog, 15. januára 1897.

1. mája 1897 vyšlo prvé číslo Novej doby, „prvý slovenský robotnícky časopis v Európe... Časopis s nadšením prijali slovenskí robotníci a roľníci v celom Uhorsku.“³⁴ Nová doba vyšla na vtedajšie pomery v dost veľkom počte — v 1000 exemplároch, kým Népszava vychádzala v 2000 náklade. Neskoršie Nová doba vychádzala v náklade 1300 až 2000 exemplárov.³⁵

Slovenskí a českí súdruhovia pomysľali vydávať Novú dobu týždenne. Boli aj návrhy premenovať časopis na Slobodu.³⁶ Ani jedno ani druhé sa nestalo, lebo hneď zo začiatku sa vyskytli veľké ťažkosti. Druhé číslo Zory z finančných dôvodov už nevyšlo a takto zostal iba jeden mesačník — Nová doba. Z tých istých príčin roku 1898 Nová doba vyšla iba deväťkrát a roku 1899 štyrikrát. V júli 1899 vyšlo posledné číslo Novej doby. Príčinou zániku slovenského časopisu boli nielen finančné dôvody, ale i nevšimavosť zo strany vtedy už silne oportunistického vedenia strany, ktoré sa vtedy menej zaujímalo o robotníkov nemaďarskej národnosti. Súdruh Martinček ako redaktor Novej doby po vypovedaní Švéniho a Tupého z Budapešti v poslednom čísle roku 1899 opisuje všetky ťažkosti pri vydávaní časopisu. Medziiným písal: „... Nestaral sa o nás nikto, ani vedenie strany.“³⁷

Nová doba nebola len orgánom slovenských robotníkov v Budapešti, ale všetkého pracujúceho slovenského ľudu v Uhorsku. Nová doba ako „orgán slovenského robotníctva“ mala odberateľov a dopisovateľov nielen na Slovensku, ale aj v okolí Békeščaby, Báčky atď. Do Novej doby písali dokonca aj poľskí robotníci, ktorí pracovali v Budapešti.

Nová doba uverejňovala výzvy k slovenským robotníkom na zhromaždenia a schôdzky, uverejňovala zprávy o robotníckych pohyboch v Uhorsku a v zahraničí. Nechýbali tu ani ideologické a rôzne politické články, pravda, so všetkými nedostatkami na tento čas. Také boli napr. *Pôvod obchodu* (č. 4, 1898), *Národnosť a svetoobčianstvo* (č. 5, 1898), *Prvá podmienka rovnosti* (č. 6, 1898), kde sa vyzdvihuje idea zoštátnenia všetkého súkromného vlastníctva, počítajúc do toho aj pôdu. V článku *O preľudnení* (č. 7, 1898) sa odsudzuje reakčná teória Róberta Malthusa. V článku *Žena, robotná sila* (1899, č. 2) sa poukazuje na neľudské vykorisťovanie žien.

Nová doba a Zora propagovali požiadavky slovenského pracujúceho ľudu a dávali smernice pre ďalšiu prácu. Vydavateľstvo časopisov už v Zore v článku *Čo chceme?* vytlačilo program slovenských sociálnych demokratov. „Sme však povinní aspoň v krátkosti Vám objasniť program (rozvrh) náš, na ktorom stojíme a podľa neho sa v tlači našej riadiť budeme.“ Program zhrnuje tieto požiadavky:

³⁴ Népjólét, 1897, májové číslo.

³⁵ Národné noviny, 3. marca 1898.

³⁶ Nová doba, 1898, č. 5.

³⁷ Nová doba, 1. júla 1899.

1. rovné práva pre každého bez rozdielu národnosti a pohlavia,
2. sloboda spolčovania a zhromažďovania,
3. právo rozhodovať pri súdoch a v zákonodarstve,
4. osemdesiaty pracovný deň a poistenie,
5. bezplatné školy v materinskej reči,
6. zrušiť stále vojsko a ozbrojiť všetok ľud,
7. zotrieť nepriame dane a zaviesť jedinú progresívnu daň.

Dôležité smernice pre slovenských sociálnych demokratov boli uverejnené v prvom čísle Novej doby roku 1899 v článku *Čo máme robiť?*:

„Potrebujeme nevyhnutel'ne väčší kus politických práv, aby sme si nabýli schopnosti organizáciu našu posilniť a mohli s ňou zlepšiť naše hospodárske pomery. K tomu potrebujeme predne všeobecné tajné volebné právo.

K dosiahnutiu tohto je treba pečovať o pevnú a dobrú organizáciu... zakladať odborné a vzdelávacie spolky.”

Ďalej sa zdôrazňuje význam tlače:

„Tlač je jedným z najdôležitejších činiteľov pre organizáciu strany. Tlačou sa môžu najlepšie podporovať organizačné snahy našich súdruhov. Rozširujú s ňou nielen zásady strany, lež zoznamujú sa so všetmi vzácnějšími udalosťami svetovými...”

Treba sa starať nielen o získanie más, ale aj o zvýšenie ich uvedomelosti a disciplíny. „Nepostačí to, mať veľké masy ľudu za sebou, ale masy tie musia byť uvedomelé a disciplinované. Okamžitý nezdar nesmie žiadneho presvedčeného súdruha zaraziť, lež pobádať ku práci tým usilovnejšej.”

Slovenská robotnícka tlač sa snažila získať pre ciele sociálnej demokracie aj slovenskú mládež. V článku *Spoločujme sa* (Zora) sa medziiným píše: „Hľadme na to, aby tá naša mravne zachovalá mlad'... s čistým bratským tlkotom srdca sa spojila a nahliadla, že nie tak ako doteraz, ale ináč nám treba začať, aby sme došli cieľa nám vytknutého.”³⁸

Nová doba v článku *Novodobí socialisti* (1897, č. 8) odhalila a odsúdila politiku nacionalistickej skupiny tzv. „maďarských socialistov”, ktorí chceli založiť takú socialistickú stranu, ktorá by sa mala domáhať volebného práva len pre tých robotníkov, ktorí vedia písať a čítať maďarsky. „Všeobecné volebné právo chceme — píše sa v článku — za to budeme bojovať, ale bez maďarčiny! My sme rovní! Slovák je tak človek ako Maďar, Maďar tak ako Slovák!”

Novú dobu, ako aj maďarské a nemecké socialistické časopisy za vlády Bánffyho postihol ten istý osud — tlačové pravoty, ktoré boli do mája 1899 štyrikrát. Vyskytol sa aj taký prípad, že článok *Zreje žito*, ktorý bol najprv uverejnený v *Népszave*, nijako „nepobúrili”, keď však bol uverejnený v Novej dobe bez akejkoľvek zmeny, slovenská redakcia bola obviňovaná „z poburovania a rozoštvávania triednej nenávisťi”.³⁹

³⁸ Zora, 15. mája 1897.

³⁹ *Népszava*, 30. augusta 1898.

Koncom februára 1898 v redakcii socialistických časopisov (redakcia maďarských a slovenských časopisov bola v jednej budove na Wesselényi utca) polícia robila prehliadku. Népszavu sa podarilo zhabať, Novú dobu našťastie nie, lebo marcové číslo vtedy už rozoslali. Polícii sa podarilo zhabať iba niekoľko došlých rukopisov a časopisov.⁴⁰

Aj niektoré poštové úrady prekážali rozširovaniu Novej doby tým, že noviny často ukradli alebo ich po dlhšom čase posielali späť redakcii.

V júli 1899 z uvedených príčin Nová doba zanikla. Slovenské pracujúce masy v celom Uhorsku v niekoľko rokov zbavené svojej mocnej zbrane — tlače. Slovenskí súdruhovia sa pokúšali Novú dobu opäť vydať. Bratislavská organizácia vo svojom návrhu k VIII. sjazdu strany, ktorý bol v máji 1901, žiadala, aby sa sjazd uzniesol vydávať od 1. júla 1901 mesačník Novú dobu ako jediný politický časopis slovenských robotníkov v Uhorsku a aby v tomto smere strana poskytla všetku pomoc.⁴¹ Emanuel Lehocký, delegát z Bratislavy, v diskusii na VIII. sjazde okrem iného žiadal, aby strana podnikla všetko, aby aspoň do budúceho sjazdu strany mohol vychádzať jeden slovenský stranický týždenník.⁴² S požiadavkou, aby sa Nová doba opäť vydávala, na sjazde vystúpil aj dolnozemský slovenský zemerobotník z Medgyesházy Matej Moravský a slovenský robotník z Budapešti Jozef Halaj. Sjazd schválil návrh, podľa ktorého sa spomenutá požiadavka neodmieta a uzná sa za aktuálnu len vtedy, keď to slovenský výbor v Budapešti bude považovať za potrebné. Ďalej sa o tejto veci ako o „neaktuálnej“ nerokovalo.⁴³

Tento krok sjazdu iba oddialil otázku slovenskej robotníckej tlače a vedenie strany sa potom touto otázkou nezaoberalo. Že neskoršie, roku 1904, vznikli Slovenské robotnícke noviny, nebolo vôbec zásluhou vedenia sociálnodemokratickej strany, ale samotných slovenských súdruhov, ktorým pomohli českí robotníci. Oportunistické vedenie strany sa od začiatku XX. stor. čoraz menej staralo o organizovanie robotníkov nemaďarskej národnosti, nehovoriac už vôbec o nemaďarskom roľníctve.

*

Slovenské robotnícke hnutie v Budapešti roku 1897 spadá ešte do obdobia, keď vtedajší vodcovia sociálnodemokratickej strany napriek všetkým nedostatkom a oportunistickým chybám v otázke organizovania roľníctva a nemaďarských robotníkov nestáli ešte plne na pozícii otvorenej zrady ako neskoršie vedenia.

Strana sa snažila rozvíjať a rozširovať štrajkové hnutia. Počas štrajkových hnutí v lete 1897 stranická tlač vyzývala robotníctvo k solidarite a povzbudzovala ho do ďalšieho boja netrať bojový elán, lebo „bez

⁴⁰ Nová doba, 1. apríla 1898, Národné noviny, 3. marca 1898.

⁴¹ *A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1901. évi működése*, 318.

⁴² Tamže, 366.

⁴³ Tamže, 364, 372, 373.

obetí niet víťazstva".⁴⁴ Stranícka tlač často vyzývala robotníkov všetkých národností, aby usporadúvali schôdzky a organizovali sa. Vyzývala ďalej neplatiť dane a neplniť vojenskú povinnosť, kým vláda nedá ľudu všeobecné volebné právo.

Po zakázaní Jednoty vládou Bánffyho roku 1896 vedenie strany v niektorých okresoch v Budapešti pri maďarských osvetových spolkoch zriadilo pre slovenských robotníkov odbočky, ako napr. v Starom Budíne, v Kóbányi a inde.

Slovenské robotnícke organizácie v centre mesta mali svoje tri vlastné miestnosti (Népszínház utca 36, Huszár utca 10 a Baross utca 105), ktoré boli otvorené pre porady robotníkov každú nedeľu, a riadne schôdzky sa konali každých 14 dní. Keď sa na schôdzku očakával väčší počet robotníctva, bola v niektorom väčšom hostinci.

V prvej polovici roku 1897 sa slovenskí robotníci pripravovali na oslavy 1. mája, ktorý bol spojený s vydaním prvého slovenského robotníckeho časopisu, a súčasne aj na V. sjazd Sociálnodemokratickej strany Uhorska.

Prvá veľká schôdzka slovenských robotníkov v tomto roku, na ktorej sa prerokúvala otázka 1. mája a zároveň aj otázka vydania slovenského časopisu, bola 14. apríla. Zúčastnili sa na nej skoro všetci významní pracovníci slovenských organizácií, ako Koloman Bernát, stolársky pomocník z Nitry, Ján Polóni, stolársky pomocník zo Slovenskej Lupče ako predseda schôdzky, Rudolf Lapár ako zapisovateľ, Gustáv Švéni, rezbár z Prievidze, František Ševčík, murársky pomocník z Uhorského Brodu, František Tupý, kotlár v závode Ganz, rodom zo Slaného, Šteinhercz, Pořízek, J. Sokolík, Bartoš, Laura Šmidová a i. Posledná vyzvala robotníkov, aby na schôdzky a zhromaždenia prichádzali aj so svojimi manželkami a deťmi. Rečníkov často prerušovali výkriky: „Sláva." V prijatom uznesení sa hovorilo, že prítomní slovenskí robotníci 1. mája nebudú pracovať a zúčastnia sa osláv.⁴⁵

1. máj vyznel ako nikdy predtým. Slovenskí a českí robotníci pochodovali v osobitnom zástupe pod slovenskou národnou zástavou. (Sprievody nemaďarských robotníkov boli povolené len 1. mája). Slovenské transparenty žiadali všeobecné volebné právo a osemhodinový pracovný deň. Ulicami Budapešti sa ozývala pieseň Buď práci česť a iné slovenské i české piesne. Prvomájových osláv sa prvýkrát zúčastnili aj slovenskí tehlári z Kóbányi, ktorý v tento deň zastavili prácu.⁴⁶

Na 6.—7. júna 1897 vedenie strany zvolalo V. sjazd, na ktorý sa všetky budapeštianske slovenské organizácie oduševnene pripravovali. 15. mája slovenskí i poľskí robotníci v Kóbányi za prítomnosti českých súdruhov mali spoločnú schôdzku, na ktorej zvolili na sjazd dvoch delegátov: za

⁴⁴ Népszava, 1897, júlové číslo.

⁴⁵ Népszabadság, 1897, aprílové číslo.

⁴⁶ Népjólét, 1897, májové číslo.

slovenských robotníkov Rudolfa Lapára, za poľských robotníkov Antona Kubita.⁴⁷

Ďalšia schôdzka slovenských a českých robotníkov bola 27. mája, na ktorej boli aj predstavitelia poľských robotníkov. Za slovenských robotníkov bol zvolený Gustáv Švéni a za českých robotníkov František Tupý.⁴⁸

30. mája bolo v Starom Budíne veľké zhromaždenie asi 300 slovenských robotníkov, na ktorom boli prítomní skoro všetci aktívni slovenskí súdruhovia, ako Švéni, Schifferdecker, Lapár, Bernát, Ťažký, český súdruh Tupý a i. Za delegáta na sjazd bol zvolený Schifferdecker, známy už zo Všeobecného robotníckeho spolku 1868—1873.⁴⁹

Treba poznamenať, že na uvedených schôdzkach sa rokovaťo nielen o voľbe delegátov na sjazd strany, ale aj o dielových otázkach, ako napr. o postavení robotníkov, o organizovaní slovenských robotníkov a na všetkých sa hovorilo o slovenskej tlači.

Pri voľbe delegátov boli prípady, že sa uisporadúvali spoločné zhromaždenia a schôdzky maďarských, slovenských a nemeckých robotníkov, tak napr. 23. mája na Baross utca bolo zvolané zhromaždenie robotníkov VIII. okresu, kde sa rokovalo vo všetkých troch rečiach⁵⁰

Súdruh Štefan Martinček (stoár z Budatína pri Trenčíne) vtedy aktívne pracoval v robotníckom krúžku v Malej Pešti a medzi tam pracujúcimi slovenskými tehliarmi, kde bol zvolený za delegáta na sjazd. Do práce v slovenských organizáciách sa súdruh Martinček zapojil až po V. sjazde.

Okrem slovenských delegátov sa na sjazde v Budapešti zúčastnili aj slovenskí delegáti z Bratislavy, Banskej Bystrice a Košíc.

Na sjazde sa zúčastnilo 277 delegátov z viac ako sto miest a dedín, z toho asi 10 slovenských delegátov. „Bol on pravý medzinárodný kongres“ — takto sa zmieňovala o sjazde Nová doba.⁵¹ „Maďari, Nemci, Srbi, Slováci, Chorváti a Poliáci — delegáti šiestich národov — v bratskej solidarite rokovali medzi sebou a dokázali, že pracujúci ľud nepozná nijaké národnostné protiklady a rasovú nenávisť...“ — písal časopis Népszava.⁵² Súdruh R. Lapár bol zvolený do predsedníctva sjazdu. Zpráva vedenia strany sa čítala v troch rečiach: Grossmann hovoril maďarsky, Baron tmočil nemecky a Lapár slovensky. V zpráve sa okrem iného hovorilo aj o vydaní dvoch slovenských politických časopisov, Novej doby a Zory. Potom sa prerokovali otázky o všeobecnom volebnom práve, o tlači, organizačné otázky, otázka ochrany práce a pod. a v spojitosti s tým sa prijali uznesenia.

V diskusii sa zúčastnili aj slovenskí súdruhovia. Gustáv Švéni hovoril slovensky o veľkej biede slovenských robotníkov, ktorých je v Budapešti asi 40 000 a 25 000 poľských robotníkov. Hovoril o ich neobyčajne ťaž-

⁴⁷ Nová doba, 1. júna 1897; Népszabadság, 1897, májové číslo.

⁴⁸ Nová doba, 1. júna 1897.

⁴⁹ Tamže.

⁵⁰ Népjog, 1897, májové číslo.

⁵¹ Nová doba, 1. júla 1897.

⁵² Népszava, 11. júna 1897.

kom postavení, materiálnej a duchovnej biede, o nevyhnutnosti politicky uvedomiť slovenský a poľský proletariát v Budapešti a získať ho do organizácií strany. Vyzval všetkých súdruhov ostatných národností, aby v tomto slovenském súdruhom pomáhali.⁵³ Na sjazde v diskusii za slovenských a českých robotníkov vystúpili súdruhovia František Tupý a Vojtech Rusňák z Banskej Bystrice, obidvaja slovensky. Súдруh Martinček hovoril o ťažkom postavení tehliarskych robotníkov v Malej Pešti. Za poľských robotníkov poľsky prehovoril Anton Kubit.

Do vedenia strany boli zvolení medzi inými aj slovenský súдруh Gustáv Švéni, český súдруh kožušnícky pomocník Emanuel Ružička. Do kontrolného výboru bol zvolený aj krajčírsky pomocník z Banskej Štiavnice Eduard Matoš, ktorý keďže maďarsky vedel dosť dobre, lebo v Budapešti býval už viac rokov, bol zároveň zvolený za redaktora stranického mesačníka *Népakarat*.

7. júna (turíčný pondelok) bolo v Mestskom lesíku na počesť sjazdu usporiadané veľké ľudové zhromaždenie. Slovenskí robotníci sa na toto zhromaždenie pripravovali ešte pred sjazdom. Na tento účel bol vydaný leták *Robotníci a robotnice — pozor!*⁵⁴ O 14. hodine sa na Kálvin tér začali schádzať skupiny robotníkov so zástavami a transparentmi, odkiaľ pochodovali cez Múzeum kórut a Andrassy utca (teraz Stalinovu) do Mestského lesíka, terajšieho Városliget. Manifestácia, na ktorej sa zúčastnilo okolo 50.000 ľudí, niesla sa v duchu požiadavky všeobecného volebného práva. Slováci, Česi a Poliaci pochodovali v osobitnej, asi 300-člennej skupine pod transparentom s nadpisom: „Dajte prácu ľudu — X. okresu robotníci.“ V tejto skupine boli muži a ženy s deťmi, prevažne murári a murárski pomocníci z Kóbányi a Starého Budína, na čele ktorých kráčal Rudoľf Lapár. Pochodujúci spievali poslovenčenú robotnícku pieseň *Rudý prápor, Bud' práci češ' a iné slovenské robotnícke piesne*. V Mestskom lesíku okrem maďarských a nemeckých rečníkov k zhromaždeným prehovoril aj súдруh Ján Polóni slovensky.

Súbežne so sjazdom strany 6.—7. júna 1897 prebiehal v Budapešti I. sjazd stavebných robotníkov Uhorska, na ktorom za slovenských robotníkov prehovoril súдруh Ševčík. Súдруh Ševčík podal návrh, aby sa v budúcnosti tlačili letáky a výzvy na schôdzky aj v slovenskej reči. Tento návrh bol prijatý. V uznesení sjazdu stavebných robotníkov boli vyzdvihnuté požiadavky osemhodinového pracovného dňa, zrušenie úkolvej práce a pod.⁵⁵

Prípravy na sjazd a jeho priebeh, účasť slovenských robotníkov na manifestácii — to všetko dokazovalo, že slovenské robotníctvo sa po tichom roku 1896 opäť stavalo na pevné nohy. V. sjazd bol výzvou do ďalších bojov proti vykorisťovaniu a utlačovaniu, čo medzi slovenskými robotníkmi našlo veľkú ozvenu. „Po celej zemi od Tatier až k Adrii ľud

⁵³ *Národné noviny*, 9. júna 1897.

⁵⁴ *A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1897. évi működése*.

⁵⁵ Tamže.

bezprávný hlásiť sa bude usilovne o svoje zadržované práva a neustúpi v boji započatom, pokým cieľa svojho nedôjde" — písala Nová doba po sjazde.⁵⁶

V lete 1897 slovenskí robotníci v Budapešti nastúpili do veľkých, dovtedy v dejinách robotníckej triedy Uhorska nevidaných štrajkových bojov. Bol to predovšetkým štrajk viac ako 15.000 slovenských a poľských tehliarskych robotníkov a štrajk murárov a murárskych pomocníkov.

V dvadsiatich tehelnách Budapešti a okolia pracovalo viac ako 16.000 slovenských a poľských robotníkov. Do budapeštianskych tehelní boli naverbovaní zvláštnymi agentmi, ktorých majitelia tehelní pred niekoľkými rokmi poslali do severných oblastí Uhorska. Majitelia tehelní nie preto posielali svojich agentov tak ďaleko za pracovnými silami, že by azda v Budapešti bol nedostatok robotníkov. Príčina bola iná. Bývalí robotníci tehelne sa začali organizovať a požadovať vyššiu mzdu. Preto bolo výhodnejšie mať nevedomelých robotníkov, ktorých možno čo najsurouvejšie vykorisťovať bez obavy, že by začali štrajkovať.

Podmienky práce v budapeštianskych tehelnách boli naozaj otrocké. Už v auguste 1895 na zhromaždení tehliarskych robotníkov v Kőbányi, na ktorom rečnil Ján Polóni, poukazovalo sa na to, že muži a ženy, dokonca aj osemročné a deväťročné deti pri najvyššej, 80-grajciarovej mzde, pracovali denne 18 hodín. Tieto pomery sa nezlepšili ani o dva roky.

Pracovný čas roku 1897 vo všetkých tehelnách trval od 3—4 hodín ráno do 9 hodín večer s polhodinovou prestávkou na raňajky a s jednododinovou prestávkou na obed. Najvyššia denná mzda u mužov bola 1,20 frt., u žien 60—70 gr. a u detí ešte nižšia, hoci skoro všade bola ťuková práca. Za každých 1000 tehál robotník ešte musel urobiť 100 kusov „na prídavok", za ktoré už nemal zaplatené. 10% zo mzdy sa strhávalo na tzv. „sporiteľňu". Táto sporiteľňa bola v skutočnosti iba sporiteľňou majiteľov tehelní, ktorí mali z toho ročne 5000—8000 čistý dôchodok. Strhnutú 10%-nú sumu zo mzdy dostal robotník vyplatenú až po uplynutí jedného roku, aj to len v tom prípade, keď pracoval v tej istej tehelni celý rok, keď sa „poriadne správal", t. j. prácu nikdy nezmeškal a konal všetko tak, ako to žiadal dozorca, ktorý bol obyčajne kantinér, a naposledy, keď nakupoval len v kantíne za vysoké ceny. V opačnom prípade všetka usparená suma, obyčajne 25—30 frt. ročne, zostala majiteľovi tehelne. Peniaze zo sporiteľne neboli vyplatené ani v prípade prepustenia robotníka z práce. Tento systém bol zavedený preto, aby robotníci neodchádzali z práce samovoľne.

V tehelnách bol truckový čiže kantinérsky systém. Robotník nedostal mzdu do svojich rúk, ale ju dostal kantinér, ktorý zo mzdy najprv stiahol celotýždenné dlhy a ostatnú časť peňazí vyplatil robotníkovi boletami, t. j. očíslovanými plieškami, hodnota ktorých bola o 25—35% menšia ako

⁵⁶ Nová doba, 1. júla 1897.

hodnota zadržaných peňazí. Takto za jeden frt. robotník dostal tovar v hodnote 75—65 gr.

Zavedenie boletovej valuty nútilo robotníka, aby nakupoval často skazený tovar len v kantínach za vysoké ceny, čo dávalo kantínerom ročne 13 000—14 000 frt. čistého dôchodku. Tento systém volali v Uhorsku „Jancsi-bankó rendszer“.

Tehliarski robotníci boli pokutovaní za každú maličkosť. Napr. za päťminútové oneskorenie bola pokuta 50 gr. a keď sa robotník pritom ešte ospravedlňoval alebo rozprával, pokuta mu bola ešte zvýšená na 1—2 frt. Dozorcovia zaobchádzali s robotníkmi veľmi neľudsky, často ich bili a keď sa išli sťažovať, dostali ešte peňažitú pokutu.

Robotníci bývali vo veľkých tmavých maštaliach a mnohí nocovali aj pod holým nebom. V jednej miestnosti bývalo po 20—40 ľudí. Muži a ženy, deti a starci, zdraví a chorí, tri-štyri rodiny v jednej miestnosti, kde sa nikdy nekúrilo, spali len na holej slame. Nebolo postarané o pitnú vodu a najzákladnejšie hygienické zariadenia. Pomery tehliarskych robotníkov sú „horšie od afrických otrokov“, písala Nová doba v lete 1897. Aj buržoázny časopis Magyar Téglaipar és Építők Közlönye musel priznať, že v budapeštianskych tehelniach vládnu ázijské pomery.⁵⁷

Tieto neľudské pomery prinútili slovenských a poľských robotníkov k štrajku, v ktorom sa zúčastnilo 15.000 slovenských a poľských robotníkov. 27. júna 1897 v Kóbányi a v Starom Budíne boli veľké zhromaždenia tehliarskych robotníkov, na ktorých boli požiadavky robotníkov zhrnuté do 12 bodov, a tieto predložili riaditeľstvám tehelní.

Požiadavky boli nasledujúce:

1. Pracovný čas od 6 hodín ráno do 7 hodín večer s prestávkami na raňajky a olovrant po pol hodiny a na obed jednu hodinu.

2. V každom pracovnom odvetví zvýšiť mzdu o 25%.

3. Zrušiť kantíny a boletový systém. Majitelia kantín nech predávajú tovar za riadne ceny.

4. Každému robotníkovi vyplatiť zo sporiteľne patriacu mu časť. Sporiteľne zrušiť. Mzdu vyplácať týždenne a bez zrážok.

5. Zakázať peňažité pokuty.

6. Mzdu vyplácať týždenne najneskoršie do 7. hod. večer. (Riaditelia tehelní predtým vyplácali mzdu až po pracovnom čase, t. j. po 9. hod. večer. — P. H.)

7. Čas výpovede z obidvoch strán ustáliť na 14 dní.

8. Tzv. „prídavok“ zrušiť.

9. Zo zdravotných dôvodov v jednom byte nech nebývajú viac ako dve rodiny.

10. Muži a ženy nech budú ubytované vo zvláštnych, od seba oddelených izbách a každému dať jednu posteľ a slamník.

⁵⁷ Magyar Téglaipar és Építők Közlönye, 1. júla 1897.

11. Robotníckych dôverníkov a organizovaných robotníkov neprenasledovať.

12. Biť robotníkov a grobiansky sa k nim správať neslobodno.

Robotníci sa uzniesli, že keď sa ich požiadavkám nevyhovie do 10. júla, 11. júla zastavia prácu.

5. júla začali štrajkovať prvé stovky tehliarskych robotníkov. Vedenie strany pri tejto príležitosti vyzvalo všetkých robotníkov a občanov Uhorska, aby usporiadali zbierky peňazí a potravín, lebo treba byť pripravenými, keby 15.000 robotníkov muselo zložiť pracovné nástroje.

Väčšina riaditeľov tehelní nechcela vyjednávať s robotníkmi a ich požiadavky odmietla.

11. júla boli v Kóbányi a v Starom Budíne veľké zhromaždenia slovenských a poľských tehliarskych robotníkov. Na zhromaždení v Starom Budíne vystúpil slovenský tehliar Jozef Lipka a poľský robotník Borkowski, ktorý medziiným podotkol, že osud nemožno napraviť políciou, ale štrajkom.

Keďže riaditelia tehelní, ako sme už spomenuli, nedali robotníkom kladnú odpoveď, na obidvoch zhromaždeniach sa dohodli, že v pondelok, t. j. 12. júla, robotníci všetkých tehelní začnú štrajkovať a zotrávajú v štrajku dovtedy, kým sa ich požiadavkám nevyhovie.

12. júla 15.000 slovenských a poľských tehliarskych robotníkov neprišlo do práce. Spomenutý časopis Magyar Téglaipar és Építők Közlönye ešte na začiatku štrajku písal, že žandári by so štrajkujúcimi „urobili poriadok“, nech sa však majitelia tehelní s robotníkmi radšej dohodnú, nech zavedú „humánne podmienky práce“ a nech im dajú „slušnú mzdu“, lebo v opačnom prípade môže vybuchnúť „väčší plameň.“⁵⁸

Z uvedeného jasne vidieť, akú silu predstavovali štrajkujúci tehliari.

Keď štrajk začal, prišli žandári, ktorí rozháňali veľké zástupy robotníkov. Hneď prvý deň boli uväznení dvaja robotníci. Majiteľ jednej tehelne dokonca povolal políciu až do závodu, ktorá vtrhla do robotníckych bytov a násilím ich vyhánala do práce. Riaditelia tehelní vyhrážali robotníkom, že keď okamžite nenastúpia do práce, v zime ich vyženú z bytov a v kantínach nedostanú cez zimné mesiace úver.

Štrajkujúci prvý deň od sociálnodemokratickej strany nedostali nijakú podporu. Budúci deň väčšina robotníkov nastúpila do práce, ale pracovali len dva dni. 15. júla sa štrajk začal opäť, lebo štrajkujúci dostali materiálnu pomoc. Dokonca aj obyvatelia Budapešti v zástupoch prichádzali do tehelní a dávali „moderným otrokom“ milodary.⁵⁹

V nedeľu 18. júla v Kóbányi a v Starom Budíne boli opäť zhromaždenia robotníkov. Na zhromaždení v Starom Budíne poľský robotník Borkowski povedal, že tehliarski robotníci nevedeli dosiaľ nič o socializme, ale

⁵⁸ Tamže.

⁵⁹ Národné noviny, 27. júla 1897.

tieto ťažké podmienky života ich donútili obrátiť sa k socializmu, ktorý im sľubuje pomoc. „Odteraz je našim heslom: boj proti kapitálu!“ — skončil Borkowski. Prítomní sa uzniesli zorganizovať sa „na záseade sociáldemokratizmu“.⁶⁰ Robotníci sa ďalej uzniesli odísť hľadať prácu na iné miesta, aby takto nedostatkom pracovných síl prinútili majiteľov tehelní k ústupku. Hneď ten istý deň začali robotníci odchádzať domov a na Doľnú zem na poľnohospodárske práce.

Majitelia tehelní sa obávali, že v dôsledku štrajku nebude dostatok teháľ (v lete roku 1897 výstavba Budapešti prebiehala v plnom prúde), a preto pristúpili na niektoré požiadavky robotníkov. Boli zrušené sporiteľné pokladnice a boletový systém, kantíny vo väčšine závodov boli zatvorené. Pracovný deň v dvoch tehelniach bol ustálený na 12 hodín, v ostatných na 13 hodín. Mzdy boli zvýšené o 10% a v niektorých odvetviach až o 30%. Robotníci dostali slamníky. Prídavok zostal, ale bol o niečo zmenšený. Hoci sa práca začala, niektoré závody za určitý čas nepracovali, lebo mnohí robotníci počas štrajku z Budapešti odcestovali a vrátili sa až neskoršie. Tehliarsky štrajk, hoci sa neskončil plným víťazstvom, predsa si od majiteľov vynútil spomenuté ústupky. Štrajk mohol dosiahnuť väčšie výsledky, keby sa strana bola postavila na čelo štrajku. Vedúci súdruhovia slovenských a poľských organizácií, ako aj samotné vedenie strany sa obmedzili iba na zbierky milodarov, čo síce pre priebeh štrajku malo tiež veľký význam, ale chýbala práve organizačná podpora zvonku.

Štrajk tehliarskych robotníkov v Budapešti mal veľký ohlas aj v radoch panujúcej triedy. Poslanec ľudovej strany Štefan Rakovský 15. júla predniesol v sneme interpeláciu tehliarskych robotníkov, ktorou sa však po skončení štrajku viac nezaoberali.

Štrajk mal veľký vplyv na tehliarskych robotníkov iných miest Uhorska, napr. Mohácsa, Szarvasa. Tamojší robotníci sa začali organizovať a vystúpili s podobnými požiadavkami.⁶¹

Štrajk tehliarskych robotníkov mal veľký vplyv aj na hnutie murárov a murárskych pomocníkov v Budapešti, ktorí sa práve vtedy začali organizovať a v auguste 1897 začali štrajkovať.

V máji 1897 murári a murárski pomocníci v Budapešti mali veľké zhromaždenie, na ktorom sa zúčastnili aj Slováci, ku ktorým prehovoril slovenský rečník. Na zhromaždení sa hovorilo o požiadavkách murárskych pomocníkov voči majstrom. Na návrh maďarského súdruha sa prítomní uzniesli vybrať od každého po 5 grajciarov a za tieto peniaze dať vytlačiť 25.000 letákov, na ktorých by boli ich požiadavky. Letáky boli vydané s maďarským, nemeckým a slovenským textom. „Bratia!

⁶⁰ Národné noviny, 21. júla 1897.

⁶¹ Zprávy o tehliarskom štrajku z časopisov Népszava, Népszabadság, Budapesti Tagblatt, Nová doba a Národné noviny 1897 v mesiacoch jún a júl, Magyar Téglaipar és építők Közlönye 1. a 15. júna 1897; *A budapešti fő- és székvárosi rendőrség 1897. évi működése.*

Robotníci! — píše sa v letáku — už dvanásť rokov pracujeme 10 a pol až 11 a pol hodín denne. Teraz žiadame pre nás a pre naše ženy 9 a pol hodinový pracovný deň... Poďme všetci proti majstrom a do tých čias nevstúpime do práce, kým nevyhráme."⁶²

Murárski pomocníci sa na štrajk pripravovali dosť pomaly. So zbierkami začali až neskoršie. Až pod vplyvom štrajku tehliarskych robotníkov sa murári a murárski pomocníci začali na štrajk pripravovať aktívnejšie.

1. augusta 1897 asi 1000 murárskych pomocníkov malo zhromaždenie, na ktorom sa uzniesli, že budú žiadať od zamestnávateľov 9 a pol hodinový pracovný deň, zvýšenie mzdy a ľudské zaobchádzanie. V prípade, že ich požiadavkám sa do 14 dní nevyhovie, zastavia prácu.

Súčasne mali zhromaždenie aj slovenskí murári, murárski pomocníci, kamenári a nádenníci, ktorí sa uzhodli na tom istom. 16. augusta bolo zhromaždenie asi 6000 maďarských, slovenských a nemeckých murárov a murárskych pomocníkov. Počas zhromaždenia rozdávali letáky v maďarskej, slovenskej a nemeckej reči, v ktorých sa vyzývali všetci murári a murárski pomocníci, aby od 23. augusta začali štrajkovať. Zhromaždení v tlači vyzvali murárov z vidieka, aby počas štrajku nešli do Budapešti. Bol zvolený šesťčlenný štrajkový výbor, ktorý mal vyjednávať so zamestnávateľmi o požiadavkách robotníkov. Vo výbore bol aj zástupca slovenských robotníkov súdruh Ševčík.

Po tomto zhromaždení sa všade začalo s veľkými zbierkami na pomoc štrajkujúcim. Pomoc sa očakávala aj zo zahraničia — z Mníchova a Viedne.

Do 17. augusta výzvu do štrajku podpísalo 7000 murárov a murárskych pomocníkov a 3000 nádenníkov. Štrajkový výbor vydal v maďarskej, slovenskej a nemeckej reči leták *Pár verných slov k tým murárskym robotníkom, ktorí ešte robia!*, v ktorom sa vyzývali všetci ešte pracujúci murári a murárski pomocníci, aby prácu zanechali a pripojili sa k štrajkujúcim.

Do 22. augusta prácu zanechalo už 20.000 robotníkov. Väčšina stavieb zostala bez murárov. Štrajkujúci každý deň usporadúvali zhromaždenia a menšie schôdzky, na ktorých vystupovali aj slovenskí rečníci alebo tlmočníci. Už na druhý deň štrajku vláda zakázala všetky zbierky pre štrajkujúcich. Polícia, aby našla príčinu násilne zakročiť proti štrajkujúcim, na zhromaždeniach a schôdzkach organizovala rôzne provokácie. Napr. dňa 24. augusta jeden policajt napadol zhromaždených robotníkov, ktorí sa zrejme potom bránili. Nato prišli pripravení policajti a medzi robotníkmi a políciou došlo k zrážke. 200 robotníkov bolo ranených, z nich mnohí smrteľne. Ranení boli aj policajti.

Policajti na uliciach zastavovali robotníkov a žiadali od každého pracovnú knižku. Kto nemal pracovnú knižku a hoci aj mal, ale nemal potvrdené, že pracuje, jednoducho bol uväznený.

⁶² Népjog, 1897, májové číslo a priložený leták.

Ani represálie zo strany polície, ani vyhrážky zamestnávateľov nemohli štrajk zastaviť. Štrajkujúci dostali sľúbenú pomoc z Mníchova a z Viedne a z mnohých miest dostali aj pozdravné telegramy. Časť robotníkov dočasne odišla na práce do Debrecína, Sibine a iných miest.

Začiatkom septembra sa k štrajku pripojili noví robotníci, počtom asi 3000. Štrajkovať začali aj tesári a stavební stolári, ktorí pre nedostatočnú hmotnú podporu museli štrajk zastaviť.⁶³

Murársky štrajk sa skončil v polovici septembra neúspešne. Niektorí robotníci dosiahli určité úľavy, ale veľmi málo. Štrajk mal však nesmierny význam pre zosilnenie jednoty maďarských, slovenských (v tom počte aj českých) a nemeckých robotníkov. Niekoľko tisíc slovenských murárov, murárskych pomocníkov a nádenníkov opäť dokázalo, že v boji proti vykorisťovaniu a útlaku nepoznajú nijaké národnostné rozdiely a že s maďarskými robotníkmi tvoria jednotný celok, jednotný tábor.

*

Po V. sjazde strany slovenskí a českí súdruhovia pomýšľali na utvorenie nového robotníckeho samovzdelávacieho spolku, v ktorom by sa robotníci mohli vzdelávať, čítať robotnícke časopisy, stranícku literatúru, ako aj iné knihy.

13. júna 1897 slovenskí a českí robotníci mali o tejto veci zhromaždenie. Koncom júla 1897 sa utvoril spolok Pokrok, ktorý mal miestnosť na Huszár utca, č. 10. Stanovy boli poslané na schválenie Ministerstvu vnútra.

Činnosť spolku bola badateľná už v prvých mesiacoch. Slovenskí a českí robotníci usporadúvali divadlá a rôzne kultúrne podniky, negramotných slovenských robotníkov učili čítať a písať, usporadúvali prednášky, ktorých bolo do roku 1898 osem. Obsah týchto prednášok nepoznáme.

Počet členov spolku už pri založení bol viac ako 140. Pokrok jestvoval asi rok. Stanovy neboli schválené. Štátny tajomník Ministerstva vnútra v odpovedi napísal, že cieľom spolku (t. j. Pokroku), ako to býva aj v iných prípadoch, je celkom iné, nie to, čo je v stanovách. V iných prípadoch sa ďalej poukazovalo, že Pokrok organizuje „cudzincov“, t. j. Čechov, ktorí môžu byť len čestnými členmi spolku, aj to len s povolením Ministerstva vnútra. Rozhodnutím Ministerstva vnútra zo dňa 15. septembra 1898 spolok Pokrok bol zakázaný. Príslušné policajné úrady dostali nariadenie, aby v prípade ďalšej činnosti spolku „urobili potrebné opatrenia“.⁶⁴

*

Po sjazde poľnohospodárskych robotníkov a roľníkov, ktorý bol na Vianoce roku 1897, Bánffyho vláda začala veľké prenasledovanie socia-

⁶³ Népjog, Népjólét, Népszabadság, Népszava, Nová doba a Národné noviny v mesiacoch august a september 1897. *A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1897. évi működése.*

⁶⁴ A Budapesti Székesfővárosi Levéltár I-35878; 53224/1897; I-47061/1897. Népszava a Népjog 1897. októbrov évkönyve.

listov, ktoré vzbudilo rozhorčenie dokonca aj v zahraničí. Rozpustenie spolkov, nočné prehliadky v bytoch socialistických vodcov a v spolkových miestnostiach, zatýkanie a pokutovanie bolo na dennom poriadku. Zbierky na stránicke účely boli zakázané. Súdruh Švéni a český súdruh Ružička, ktorí spolu s inými maďarskými súdruhmi robili pre stranu zbierky, dostali peňažitú pokutu po 100 frt.⁶⁵ Vláda chcela prekázať rozširovaniu sociálnodemokratických ideí cenzúrou a tlačovými pravotami. Začiatkom februára 1897 boli niekoľkokrát zhabané všetky socialistické časopisy. Z Uhorska bol navždy vypovedaný viedenský socialistický časopis Arbeiterzeitung a maďarský časopis Népszava, vychádzajúci v New Yorku. V tom istom mesiaci polícia urobila prehliadku v 66 budapeštianskych robotníckych spolkových miestnostiach, medzi tým aj v spolkovej miestnosti slovenských robotníkov na Huszár utca č. 10. Koncom februára 1898 bola v redakcii časopisov Népszava a Nová doba opäť policajná prehliadka, o výsledkoch ktorej sme sa už zmienili.⁶⁶

Bánffyho vláda, ktorá v prenasledovaní socialistov chcela byť „múdrejšou a silnejšou ako Bismarck“,⁶⁷ nariadila fotografovať socialistických vodcov. Spomedzi slovenských a českých súdruhov boli odfotografovaní Gustáv Švéni, Koloman Bernát, Štefan Martinček, Ján Polóni, Martin Weis, František Ševčík, František Tupý a Emanuel Ružička.⁶⁸ Mnohí socialisti boli z Budapešti vypovedaní, predovšetkým cudzí občania, ktorých žandári vyprevádzali až ku hranici. Tento osud stihol aj Švéniho, ktorý na jar 1898 bol z Budapešti vypovedaný „na večné časy“.⁶⁹ Ako cudzí občania boli z Budapešti vypovedaní českí socialisti František Tupý s celou rodinou a Emanuel Ružička.⁷⁰

Bánffyho vláda prenasledovala predovšetkým socialistov iných národností, a to nielen v Budapešti, ale aj v národnostných oblastiach. Emanuel Buchinger, jeden z vodcov Sociálnodemokratickej strany Uhorska, písal, že v národnostných oblastiach robotnícke hnutie malo ešte väčšie prekážky, lebo tamojšie úrady sledili a pozorovali každý pohyb socialistov ešte prísnejšie.⁷¹ To isté bolo aj so slovenskými organizáciami v Budapešti. Bánffyho vláda do týchto organizácií poslala niekoľko slovenských a českých robotníkov, ktorí boli najatými agentmi. Títo agenti, ku ktorým patrili aj populárny Anton Bednárík z východného Slovenska, žiadali na robotníckych schôdkach, aby slovenskí a českí robotníci založili tajný socialistický spolok, o ktorom by polícia nevedela. V tom prípade by bol spolok obvinený, že pracuje proti vláde, lebo jestvuje tajne a takto by sa našla príčina, aby slovenské a české robotnícke organizácie boli

⁶⁵ *A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1898. évi működése*, 392.

⁶⁶ *Národné noviny*, 3. marca 1898.

⁶⁷ *Népszava*, 1898, augustové číslo.

⁶⁸ *Rendőrségi fénykép-album a munkásmozgalom vezetőiről*, Budapest 1898.

⁶⁹ *Tamže*.

⁷⁰ *Tamže*.

⁷¹ Buchinger Manó, *Küzdelem a szocializmusért*, Budapest, rok vydania neudany, 109.

zakázané a vodcovia uväznení. Agenti však boli odhalení a na schôdzky ich viac neprípúšťali.⁷²

Vedenie sociálnej demokracie namiesto toho, aby proti perzekúciám zo strany vlády organizovalo odpor, prešlo k politickej zrade robotníckej triedy, kryjúc sa pritom radikálnymi demagogickými heslami a frázami. Tento obrat v politike strany nastal asi na jar 1898. Jasne to potvrdzuje manifest vydaný k 1. máju 1898. Do vedenia sa dostal Ernő Garami, známy prisluhovač buržoázie. Strana čím ďalej tým viac zanedbávala robotníctvo iných národností a roľníctvo. Neorganizovala a nepodporovala štrajkové hnutie, ale naopak, snažila sa ho odzbrojiť. Každé hnutie sa viedlo len za vydobytie všeobecného volebného práva, čo jasne vysvitá z návrhov a uznesení VI. (1899) a VII. (1900) sjazdu strany.

V jeseni 1899 vedenie strany organizovalo na Andrásy utca prechádzky robotníkov, ktorých cieľom bolo vydobytie všeobecného volebného práva. Na týchto prechádzkach, ako aj na zhromaždeniach, ktoré boli usporiadané pred prechádzkami, zúčastňovali sa aj slovenskí robotníci. Na týchto zhromaždeniach často rečnil slovenský súdruh Štefan Martinček.

V dôsledku perzekúcie zo strany vlády a zrady strany hnutie slovenských robotníkov v tomto období oslablo. Slovenské robotníctvo stratilo dvoch významných súdruhov — Švéniho a Tupého, ktorí boli z Budapešti vypovedaní. Na čele slovenských organizácií ostali súdruhovia Martinček, Ševčík, Šuňavec, Bernát a i. Vo vedení strany slovenskí súdruhovia už nemali svojho zástupcu, ktorým bol Švéni.

V marci 1899 sa slovenským súdruhom podarilo založiť *Poučný slovenský spolok v Budapešti*, počet členstva ktorého bol za určitý čas taký veľký, že slovenskí murári a murárski pomocníci si zriadili filiálku tohto spolku. Úradný názov spolku bol Všeobecný slovenský robotnícky spolok v Budapešti, prvým predsedom bol súdruh Jozef Babica, zamestnaním kotlár. Ministerstvo vnútra nechcelo potvrdiť stanovy, lebo vraj národnostný spolok môže jestvovať len ako literárny, vzdelávací alebo dobročinný, nie však robotnícky, preto slovo „slovenský“ z názvu spolku treba vyškrtnúť.⁷³

O ďalšom osude tohto spolku sa nevie. Slovenskí a českí súdruhovia v zime 1898—1899 v rámci spolku prichystali niekoľko zhromaždení a prednášok, o obsahu ktorých sa tiež nevie. Usporiadali aj niekoľko kultúrnych podnikov, z ktorých zisk venovali na nákup kníh do spolkovej knižnice.

Koncom roku 1897 vyšiel v Budapešti československý *Delnícký kalendár* na rok 1898, ktorý sa zatiaľ v Budapešti nepodarilo nájsť.⁷⁴ Českí súdruhovia, aby povzbudili českých a slovenských robotníkov zasvätiť 1. máj, v marci 1898 vydali prvomájový časopis, ktorý sa však iba spomína

⁷² Népszava, 13. novembra 1900, ako aj osobný údaj robotníka J. Chmela.

⁷³ A Budapesti székesfővárosi Levéltár 56.964/1900-IX. Előszám 17.820/1899. 89.282/1900-IX.

⁷⁴ Nová doba, 1. decembra 1897; Népszabadság, 1897, decembrové číslo.

v maďarskej tlači.⁷⁵ 1. máj však vláda zakázala a slovenskí robotníci spolu s českými zasvätili tento medzinárodný sviatok len menšou schôdzkou.

V marci 1897 slovenský súdruh Koloman Bernát vydal leták *Pozor, slovenský robotnícky ľud v Budapešti!*, v ktorom poukazoval na biedu a bezprávnosť slovenských robotníkov, ktorí sú nesmierne vykorisťovaní, a vyzval ich do boja proti tyranstvu. Pre tento leták súdruh Bernát dostal pravotu „pre poburovanie“, ale bol oslobodený.⁷⁶

V máji 1899 vyšiel prvý zošit slovenskej Knihovne robotníckej, *Čo chcú sociálni demokrati?* v päťtisícovom náklade.⁷⁷

Práca slovenských, ako aj iných organizácií sa od roku 1898 obmedzovala prevažne len na schôdzky a kultúrnu činnosť medzi robotníkmi. Sociálnodemokratická strana, ako sme už uviedli, robotnícku triedu zradila a paktovala s predstaviteľmi uhorskej vlády. Strana sa nesnažila zorganizovať nejakú vážnejšiu akciu, ktorá by mala bojový charakter. Napr. v lete 1898 pre prepustenie niekoľkých robotníkov-sociálnych demokratov z práce v pivovare strana organizovala bojkot piva. Robotníci celého Uhorska sa vyzývali nepiť pivo tohto pivovaru dotedy, kým prepustení robotníci nebudú opäť prijatí do práce. K bojkotu boli vyzvaní aj slovenskí robotníci a na schôdzke v júli 1898 sa slovenskí robotníci touto otázkou zvlášť zaoberali.⁷⁸

Slovenskí robotníci sa zúčastňovali rôznych schôdzok a zhromaždení spolu s maďarskými robotníkmi. Napr. na zhromaždení murárov, murárskych pomocníkov a nádenníkov roku 1898 sa zúčastnili aj Slováci, ku ktorým prehovoril slovenský súdruh Matuščák.⁷⁹ Robotnícke schôdzky oproti minulosti boli častejšie. Slovenskí robotníci sa pravidelne schádzali raz za mesiac. Počet slovenských sociálnych demokratov stále stúpala a roku 1898 dosahoval skoro 20.000.⁸⁰

VI. sjazd strany, ktorý mal byť koncom roku 1898 v Cegléde, vláda zakázala a uskutočnil sa až na jar budúceho roku v Budapešti. Na sjazde boli zastúpení aj slovenskí robotníci, hoci v menšom počte ako na predošlom. Bol tam František Klábik a Štefan Martinček, obidvaja z Budapešti. Posledný v diskusii na sjazde vyzdvihol význam slovenskej tlače pre slovenské robotníctvo v celom Uhorsku.⁸¹ Na VII. sjazde, ktorý bol roku 1900 v Budapešti, slovenských robotníkov z Budapešti zastupovali súdruhovia Babica a Lokša.⁸² Sjazd mal čisto oportunistický spád a za hlavný cieľ strany vytýčil len boj za všeobecné volebné právo.

⁷⁵ Népszava, 27. marca 1898.

⁷⁶ Országos Levéltár 1898-R-15/18.276. (Od G. G. Keménya.)

⁷⁷ *A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működése*, 473.

⁷⁸ Népszava, 10. júla 1898. Magyar Akadémia aprónyomatványtára 1898.

⁷⁹ Népszava, 27. septembra 1898.

⁸⁰ Hlas, 1898, č. 5.

⁸¹ *A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működése*, 345, 369.

⁸² Népszava, 17. marca 1900.

Na prvomájové oslavy roku 1899 sa slovenskí robotníci pripravovali spoločne s českými a poľskými robotníkmi. (Poľskí robotníci mali svoj osobitný spolok Sila, kdežto predtým niektorí boli v slovenských organizáciách). Tento prvý máj sa niesol v duchu boja za všeobecné volebné právo a osemhodinový pracovný deň. Slovenskí, českí a poľskí robotníci na manifestácii šli spoločne pod slovenskou národnou zástavou.

V júli 1899 strana usporiadala manifestáciu za všeobecné volebné právo na ktorej sa zúčastnilo viac ako 3000 pracujúcich, medzi nimi hodne slovenských robotníkov, ku ktorým slovensky prehovoril Štefan Martinček. Súdruh Martinček medziiným podotkol, že slovenský ľud nemá nijaké práva, ani na svoju reč.⁸³

V júli 1899 vyšlo posledné číslo Novej doby. Zánik slovenského robotníckeho časopisu bol veľkým úderom pre slovenských pracujúcich nielen v Budapešti, ale i v celom Uhorsku. „Toto je veľká chyba, lebo okolo časopisu kupí sa strana a časopisom rozširujú sa zprávy, bez ktorých prívrženci strany vôbec byť nemôžu, aj vzdelanie šírilo sa časopisom, teraz už ani toho niet, a slovenský robotník v Pešti je odkázaný len na súdruhov maďarských a českých” — písal z Budapešti jeden slovenský socialista redakcii Hlasu ešte po prvom zániku Novej doby koncom roku 1898.⁸⁴ O znovuvydanie slovenského robotníckeho časopisu sa vedenie strany vôbec nestaralo a ako sme videli, v tomto smere sa robili aj prekážky.⁸⁵

Takto slovenské robotnícke hnutie na rozhraní storočia prišlo k čiastočnému úpadku. O päť rokov na uliciach Budapešti opäť pochodovali slovenskí robotníci, ktorých zobudila ozvena prvej ruskej revolúcie.

*

Slovenská buržoázia viedla v uvedenom období tzv. politiku pasivity. V období, keď sa slovenský proletariát začal organizovať a keď bolo už jasne vidieť, „že i slovenský robotník bude časom považovaný za takého činiteľa, s ktorým treba počítať”,⁸⁶ obdobie pasivity sa ukončuje. Slovenská buržoázia sa snažila získať slovenský proletariát pre svoje triedne záujmy, odvádzať ho od triedneho boja proti vlastnej buržoázii, tvrdiac, že príčinou jeho biedy nie je kapitalistické vykorisťovanie, ale národnostný útlak zo strany maďarskej panujúcej triedy. Preto treba bojovať len proti národnostnému útlaku. Keďže slovenské robotníctvo bolo triedne najvyspelejšie, najmä v Budapešti, zrak slovenskej buržoázie sa najprv obracal týmto smerom.

Už Ján Bobula ako redaktor Slovenských novín a predstaviteľ Slovenskej novej školy snažil sa získať do Slovenského národno-demokratického spolku v Pešťbudíne aj slovenských robotníkov. Do spolku sa naozaj podarilo získať niekoľko majstrov a pomocníkov, ktorí platili len polo-

⁸³ *A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működése* 271, 272.

⁸⁴ Hlas, 1898, č. 6.

⁸⁵ *A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1901. évi működése*, 373.

⁸⁶ Hlas, 1898, č. 1.

vičné príspevky. Slovenským robotníkom predávali Slovenské noviny za zľavnenú cenu.⁸⁷ Keď sa roku 1870 zakladal Česko-slovanský robotnícky spolok v Pešťbudíne, Bobula a jeho kruh sa snažil tento spolok ovplyvniť. Ján Bobula sa stáva aj členom výboru spolku. Slovenskí robotníci neboli ešte vtedy dostatočne triedne uvedomelí a nepochopili, že títo tzv. „hlavou pracujúci ľudia“ sú ich nepriateľmi.

Snahy slovenskej buržoázie votrieť sa do robotníckeho hnutia a ovplyvniť ho sú ešte viac badateľné v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, teda v období, keď sa slovenský proletariát spoľčuje a organizuje v triedu a slovenská buržoázia zanecháva politiku pasivity.

Národné noviny často prelievajú krokodílie slzy nad biednym postavením slovenských robotníkov v Budapešti. Každý pohyb slovenských robotníkov sa snažia postaviť na národnostný základ. Napr. po národnostnom kongrese, ktorý bol v auguste 1895 v Budapešti, slovenská buržoázia chcela získať pre svoju národnostnú politiku aj budapeštianskych slovenských robotníkov a postaviť národnostnú otázku na program dňa zhromaždenia slovenských robotníkov v buržoáznom svetle. Slovenskí robotníci za prítomnosti niektorých českých súdruhov zhromaždenie usporiadali, ale touto otázkou sa vôbec nezaoberali a zaoberali sa svojimi otázkami.

Po sjazde, ktorý bol roku 1897, Národné noviny s nadšením písali o tom, že na sjazde sa ozýval aj slovenský hlas a maďarsky sa hovorilo vraj veľmi málo, „čo veľmi mrzí našich pešťianskych šovinov“.⁸⁸ Z toho jasne vidieť, že slovenská buržoázia sa snažila národnostnými štvanicami rozbiť jednotu maďarskej a slovenskej robotníckej triedy v ich spoločnom boji proti vykorisťovaniu. V. sjazd mal v radoch slovenskej buržoázie dosť veľký ohlas. „Celý turíchny kongres (t. j. V. sjazd — P. H.) zaujíma nás najviac len pre tento náš robotnícky ľud. Hľa, ta vedie núdza! Tu doma nepozná ten pílňý ľud vo svojej vrchnosti iba utiskovateľa, štát pozná ľud len vtedy, keď pýta od neho daň krvi a mozolov, školy sú zmaďarizované, čo zbýva iného tomu ubiedenému, za grošom túlajúcemu sa ľudu, ako hodiť sa do náručia takému pohybu, ktorý sľubuje aspoň len väčšiu mzdu za čestnú prácu?“⁸⁹

V. sjazd ukázal, že sociálna demokracia, ktorá získala slovenských robotníkov, stáva sa pre slovenskú buržoáziu nebezpečenstvom. „Nikde snáď zásady sociálnej demokracie tak hlboko nepustili korene, ako púšťajú u nás... Sociáldemokracia je vždy len symptómom istej nespoľohnosti“ — písali Národné noviny.⁹⁰ Slovenský robotník prišiel z Budapešti so zarobenou stovočkou, ktorá odpláva na dane a dlhy. „Nuž taký náš robotník nedosiahol vlastne nič; ba predsa čosi: sociál-demokratické nauky, ktoré v takomto strašnom položení nekážu modliť sa, aby

⁸⁷ Slovenské noviny, 28. marca 1868.

⁸⁸ Národné noviny, 9. júna 1897.

⁸⁹ Národné noviny, 11. júna 1897.

⁹⁰ Tamže.

Boh odvrátil hlad, lež žienú biedneho do zúfalstva... Takýmto spôsobom zaseje sa iste i na našich ináče tichých krajoch sociál-demokratizmus.

My zodpovednosť neprijímame na seba. Vždy, kedykoľvek priblížiť chceli sme sa k tomu ľudu, všetky možné prekážky kladené nám boli v cestu, keď inák nešlo — bodáky obracali proti nám práve tí, ktorí tešiť sa mali z toho, že ako opravdiví priatelia ľudu chceme ho osvečovať živým slovom a písmom, nakoľko možno i hmotne mu pomáhať.

Či sú nároky socialistov oprávnené alebo nie, otázka je tu, treba ju uvažovať, lebo s púhym fumigovaním môžu sa vyvinúť z nej omnoho horšie veci než povýšenie mzdy a skrátenie pracovného času...

A sociál-demokratizmom napáchnutý ľud neuspokojí sa len s prízvukovaním svojich zásad, on pôjde i k činom. Aké to budú činy, nedá sa predvídať, ale dobre organizovaná socialistická strana bude mať toľko sily, že ako všade i v podtatranských dedinkách a v mestečkách s ľuďom, duševne i hmotne zmaďarizovaným, môže roztrieskať terajší poriadok..."⁹¹

Takto písali Národné noviny po V. sjazde Sociálnodemokratickej strany Uhorska roku 1897.

V nasledujúcich citátoch z Národných novín uvidíme, že slovenská buržoázia sa snažila silou-mocou zviešť slovenských robotníkov, slovenských socialistov na nacionalistické pozície.

„Slovenským socialistom aj na tomto mieste chcem privolať: pracujte za práva svoje, no na *základe národnom*. Lebo keď naše národné veci budeme mať v poriadku, aj vám bude lepšie. Nezabúdať na náboženstvo... viera v Boha, ktorý neopustí ani biedneho, je hlavnou oporou pre každého, a tvrdím, že lepšou než červená kokarda... Keď pracovať budete za národ a za vieru našu, pracujete aj za svoje vykúpenie. Len taký socializmus vás povedie ku cieľu želanému.”⁹²

Počas tehliarskeho štrajku roku 1897 bol v Národných novinách uverejnený nacionalistický článok *Otrokárstvo hore i dolu*, v ktorom bolo medziiným napísané: „Ale nesympatizovať s našimi slovenskými bratmi a sestrami (t. j. štrajkujúcimi tehliarmi — P. H.)... bol by zločin a zrada krvi našej. My nie sme ani tak spozdili, ani tak chabí, ani aby sme neprizreli sa bližšie i socialistickým evolúciám, keď sú slovenské.”⁹³ Národné noviny „sympatizovali” so štrajkujúcimi slovenskými tehliarmi. Nikdy však neposlali nijakú podporu ani štrajkujúcim ani slovenským robotníckym spolkom.

Slovenská buržoázia, ako vysvitá z citátov, demagogicky sa stavala na stranu slovenskej robotníckej triedy, v skutočnosti však mala svoje triedne záujmy. Jej ciele — získať slovenskú robotnícku triedu na svoju stranu, sa nevydarili. Z týchto dôvodov Národné noviny, ako aj Hlas koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia o slovenských robotní-

⁹¹ Tamže.

⁹² Tamže.

⁹³ Národné noviny, 15. júla 1897.

koch, o slovenských socialistoch prestali písať, alebo sa zmieňovali o nich len veľmi málo.

Že sa slovenskí robotníci v Budapešti od slovenskej buržoázie odvrátili, jasne vidieť zo správ o činnosti Slovenského spolku v Budapešti, ktorý patrilo do kruhu Národných novín a v ktorom bol aj Milan Hodža. Ešte na začiatku roku 1897 v spomenutom spolku nachádzame niektorých slovenských socialistov, ako sú Švéni, Lapár, Polóni a Sokolík, ktorí sa zúčastňovali kultúrnej činnosti spolku. Koncom roku spomenutých súdruhov v spolku nenachádzame. V zpráve spolku vo februári 1898 sa hovorí „o dedičnom“ osude spolku, lebo budapeštianski Slováci si ho (t. j. spolok) nevšímajú. Spolok mal vtedy iba 120 členov.⁹⁴ V zpráve z roku 1899 sa hovorí, že spolok má už len 100 členov, lebo „v posledné časy mnohí prestúpili do spolkov socialistických“.⁹⁵

Otráviť slovenské robotníctvo jedom buržoázneho nacionalizmu sa nepodarilo, lebo záujmy slovenskej robotníckej triedy a záujmy slovenskej buržoázie boli rozličné. Slovenskí robotníci v Budapešti sa organizovali a pracovali spolu s českými, maďarskými a poľskými robotníkmi, spoločne s nimi štrajkovali a manifestovali.

O národnostnej otázke, o vzťahu k iným národom slovenskí robotníci mali svoj názor, ktorý najlepšie vyjadril František Tupý v jednom zo svojich listov:

„Co se otázky národní tyče, tu program náš zní velice jasně, my neznáme a také neděláme žádných rozdílů mezi národy, tudíž netrpíme, aby jeden národ druhým utlačován byl, v ohledu tom jsme stokrátě lepšími vlastenci než ti, kteří nám nadávají beznárodních...“

Ještě jednou opakují, národnost a jazyk slovenský nemá a neměl dosud tak odhodlaných a sebevědomých obránců, jako jsou sociální demokraté mezinárodní, nikdy ne však beznárodní.

Jenom malou ukázkou Vám předložím: zde v Pešti existuje Slovenský spolek již velmi mnoho roků a odvážil on se se slovenským jazykem na veřejnost? Až dosud ne. My to jsme, socialisté, co slovenskému a českému jazyku zde právo veřejnosti zjednáváme a zato ještě nevděk od pánů národovců sklízíme, nežť, však jsme na to zvyklí.“⁹⁶

V spojitosti s otázkou vzťahu slovenskej buržoázie k slovenskému robotníckemu hnutiu treba sa zmieniť aj o vzťahu slovenskej inteligencie k slovenským robotníkom v Budapešti.

Slovenská inteligencia a slovenskí vysokoškooláci, ktorí študovali na budapeštianskych univerzitách, so slovenskými robotníkmi v Budapešti nemali nijaké styky a ani ich nechceli mať. Niektorí z nich boli organizovaní v Slovenskom spolku. Fr. Tupý svojho času napísal brožúru *Čo sú sociální demokrati a čo chcú?*, ktorú poslal z Brna slovenským súdruhom

⁹⁴ Národné noviny, 19. februára 1898.

⁹⁵ Národné noviny, 21. októbra 1899.

⁹⁶ Archív Ústavu dejín KSS, 4046/53.

do Budapešti na vydanie. Keď slovenskí súdruhovia požiadali slovenských vysokoškolákov, aby opravili brožúru po gramatickej stránke, nenašiel sa nikto.⁹⁷ „Spolupůsobení při listě (rozumie sa tu Nová doba — P. H.) nám sľúbili tiež zdejší slovenští studující, když ale přišlo ke skutku, tu se každý vzdáluje. Jest to zajisté politování hodno, studující mládež ostatních národů je skoro vesměs nakloněna více méně ideám revolučním a studenti slovenští jsou konservativní skrz na skrz“ — písal Fr. Tupy roku 1897.⁹⁸

Aj Nová doba sa ponosovala, že slovenská inteligencia sa robotníkov stráni, pri vydávaní časopisu im pomôcť nechce a zároveň prosila čitateľov, aby prepáčili za gramatické chyby, ktoré sa v časopise vyskytli.

V samovzdelávacích spolkoch slovenských robotníkov učili čítať a písať tiež len slovenskí alebo českí súdruhovia.

*

Slovenskí a českí robotníci tvorili v Budapešti najväčšiu slovanskú socialistickú organizáciu, ba právom možno povedať, že toľko slovenských sociálnych demokratov nemalo vtedy nijaké mesto. Slovenské robotnícke hnutie v Budapešti v deväťdesiatych rokoch minulého storočia malo veľký význam pre ďalší rozvoj slovenského robotníckeho hnutia vôbec a bolo zároveň veľkým prínosom k rozvoju robotníckeho hnutia v Uhorsku.

ПАВЕЛ ГАПАК

СЛОВАЦКОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ В БУДАПЕШТЕ В КОНЦЕ XIX ВЕКА

Выводы

В второй половине XIX века в связи с экономическим развитием и строительством Будапешта приходило туда много рабочих из Словакии. Это были в большинстве разоренные крестьянские массы, политически и классово еще не сознательные, жестоко здесь эксплуатированные. К концу столетия они постепенно включаются в рабочее движение, которое, главным образом после создания Социал-демократической партии Венгрии, было очень активно.

Словацкий пролетариат сначала организовался здесь вместе с чешскими рабочими в разных просветительных рабочих организациях. Первая такая организация Чешско-славянский рабочий союз в Пештбудине (1870) имела малобуржуазный характер. В 1886 году произошел разрыв. Радикалы образовали Чехословацкий самообразовательный и вспомогательный союз — Сворность, мелкобуржуазные элементы I чехословацкий рабочий союз и культурный клуб Беседа. В 1890 году была Сворность запрещена правительством, но ее члены продолжали собираться. В 1892 году возникает рабочий союз Освета. В 1894 году словацкие рабочие организованные в Сворности стали организационно самостоятельными. Членами словацкой секции Сворности были преимущественно строительные рабочие. В 1895—1897 действовал в Будапеште самообразовательный рабочий союз Еднота. Словацкие и чешские рабочие организованные в этих союзах, избрали делегата, Франтишка Тупы, на III съезд партии. Словацкий и чешский пролетариат постепенно все плотнее и плотнее примыкал к социал-демократической партии (на собра-

⁹⁷ Robotnícke noviny, 29. januára 1914.

⁹⁸ Archiv Ústavu dejín KSS, 4046/53.

ниях выступают и по-словацки). Положение словацкого пролетариата в Будапеште становится делом партии.

При помощи и финансовой поддержке пролетариата не только в Венгрии, но и в Чехии и в Моравии, начали в 1897 году в Будапеште издаваться первые словацкие рабочие журналы *Нова доба* и *Зора* (последний скоро перестал издаваться). *Нова доба* стал журналом не только рабочих Будапешта, но и журналом словацкого пролетариата вообще. В 1899 году вследствие террора Банфи журнал перестал издаваться и словацкое и рабочее движение, отчасти вследствие оппортунистического понимания национального вопроса венгерской социал-демократической партией, вплоть до 1904 года не имело своей печати.

В год основания *Новой добы* (1897) движение словацкого пролетариата в Будапеште было на подъеме. Это проявлялось в массовом участии на первомайской демонстрации и главным образом в связи с подготовкой к V съезду партии. На съезде было 10 словацких делегатов, в комитет партии был избран Густав Швени, один из вождей словацкого пролетариата в Будапеште, в контрольный комитет Эдуард Матош. Классовое сознание словацкого пролетариата в Будапеште сплотила могучая забастовка словацких и польских рабочих кирпичных заводов в июне и в июле 1897 года. Социальное положение рабочих кирпичных заводов, главным образом словаков и поляков (польские рабочие в Будапеште выступали главным образом вместе с чешским и словацким пролетариатом), было необыкновенно плохо (трюк-система, низкая заработная плата, негигиенические жилые помещения и т. д.). Забастовка имела только частичный успех (отсутствовало политическое руководство), но и так она стала импульсом для большой забастовки рабочих-каменщиков в Будапеште в августе и сентябре того же года. В этой забастовке, в течение которой произошли тоже сражения с полицией, участвовало много словаков. Забастовки помогли укрепить международную солидарность пролетариата в Будапеште. В 1897 году был основан словацкий просветительный союз *Покрок*, но уже в следующем году он был запрещен.

В 1898—1900 годах вследствие террора Банфи рабочее движение ослабело. Социал-демократическая партия Венгрии становилась все более и более оппортунистической (VI и VII съезд партии). Террор Банфи — изгнание вождей рабочего движения из Будапешта (Г. Швени), аресты, цензура, суды с органами печати, запрещение журналов (*Нова доба*), агенты — неблагоприятно отразились и на словацком рабочем движении. Число организованных членов социал-демократической партии из словацкого пролетариата возрастает — в 1898 году уже 2000. В 1898 году был основан Просветительный словацкий союз в Будапеште с официальным названием Всеобщий словацкий рабочий союз. Было издано несколько брошюр. Словацкий пролетариат выступает вместе с пролетариатом остальных национальностей Венгрии.

Словацкая буржуазия уже от начала стремилась влиять на словацкое рабочее движение (Ян Бобуля, вождем так называемой Новой школы был членом комитета Чешско-славянского рабочего союза). В конце века, после отказа от политики пассивности, эти стремления словацкой буржуазии растут (статьи в Народных Новинах). Она борется главным образом против пролетарского интернационализма и стремится заразить словацких рабочих буржуазным национализмом. Эти планы словацкой буржуазии в тог-дашнее время не осуществились.

PAVOL NAPÁK

DIE SLOWAKISCHE ARBEITERBEWEGUNG IN BUDAPEST AM ENDE DES XIX. JAHRHUNDERTS.

Zusammenfassung

In der zweiten Hälfte des XIX. Jh. zogen in Zusammenhang mit der wirtschaftlichen Entwicklung und dem Ausbau von Budapest viele Arbeiter aus der Slowakei hierher. Es waren dies meistens verarmte Bauern, ohne politisches und Klassenbewusstsein, die hier unmenschlich ausgebeutet wurden. Am Ende des Jahrhunderts schlossen sie sich jedoch allmählich der Arbeiterbewegung an, welche besonders nach der Gründung der Sozialdemokratischen Partei Ungarns sehr lebhaft gewesen ist.

Das slowakische Proletariat organisierte sich vorerst gemeinsam mit der tschechischen Arbeiterschaft in verschiedenen Arbeiterkulturvereinen. Der erste derar-

hatte einen kleinbürgerlichen Charakter. 1886 kam es hier zur Spaltung. Von den Radikalen wurde der Tschechoslowakische Selbstbildungs- und Unterstützungsverein Svornost gebildet, die kleinbürgerlichen Elemente gründeten den I. tschechoslowakischen Arbeiterverein und den Kulturverein Beseda. In 1890 wurde die Svornost von der Regierung aufgelöst, ihre Mitglieder setzten jedoch ihre Zusammenkünfte fort. 1892 entsteht der Arbeiterverein Osvéta. 1894 machten sich die slowakischen Arbeiter in der Svornost organisatorisch selbständig. Mitglieder dieses slowakischen Tochtervereins der Svornost waren grösstenteils Bauarbeiter, Gerüstler, sog. „kristári“. In den Jahren 1895—1897 betätigte sich in Budapest auch der Selbstbildungsarbeiterverein Jednota. Die in diesen Vereinen organisierten slowakischen und tschechischen Arbeiter entsandten 1894 auch einen Delegierten, Franz Tupý auf den III. Kongress der Partei. Der slowakische und tschechische Proletariat kam allmählich organisatorisch immer enger in Zusammenarbeit mit der Sozialdemokratischen Partei (an den Sitzungen wurde auch slowakisch vorgelesen). Die Stellung des slowakischen Proletariats in Budapest wird zur Angelegenheit der Partei.

Mit Unterstützung der Partei und mit Hilfe (einer Sammlung) des Proletariats nicht nur aus Ungarn, sondern auch aus Böhmen und Mähren, begannen 1897 in Budapest die ersten slowakischen Zeitschriften zu erscheinen, die Nová doba und die Zora (die letztgenannte wurde bald eingestellt). Die Nová doba wurde nicht nur zur Zeitschrift der Arbeiterschaft in Budapest, sondern des slowakischen Proletariats überhaupt. In 1899 wurde sie ebenfalls eingestellt und die slowakische Arbeiterbewegung hatte infolge des Bánffy-Terrors, teilweise auch infolge der opportunistischen Auffassung der Nationalitätenfrage durch die ungarische Sozialdemokratie bis zum Jahre 1904 kein eigenes Organ.

Im Gründungsjahr der Nová doba (1897) befand sich die Bewegung des slowakischen Proletariats in Budapest im Aufstieg. Dies offenbarte sich im enormen Anteil an der Manifestation zum 1. Mai, und besonders im Zusammenhang mit der Kampagne zum V. Kongress der Partei. Am Kongress nahmen 10 slowakische Delegierte teil, in den Parteiausschuss wurde einer der Führer des slowakischen Proletariats in Budapest, Gustav Švéni, in den Kontrollausschuss Eduard Matoš gewählt. Das Klassenbewusstsein des slowakischen Proletariats in Budapest wurde besonders vom mächtigen Streik der slowakischen und polnischen Ziegeleiarbeiter in Juni und Juli 1897 gefestigt. Die soziale Frage der Ziegeleiarbeiter, besonders der Slowaken und Polen (die polnischen Arbeiter in Budapest traten meistens mit den slowakischen und tschechischen Proletariern gemeinsam auf), war ungewöhnlich schlecht (Trucksystem, niedrige Löhne, unhygienisches Wohnen u. a. m.). Der Streik hatte nur einen teilweisen Erfolg (es fehlte die politische Führung), trotzdem wurde er zum Anlass zum grossen Streik der Maurer in Budapest im August und September desselben Jahres. In diesem Streik, in welchem es zu Zusammenstössen zwischen Arbeiter und Polizei kam, waren auch die Slowaken stark vertreten. Die Streiks bildeten einen Beitrag zur Festigung der internationalen Solidarität des Proletariats in Budapest. Im Jahre 1897 wurde ein slowakischer Arbeiterkulturverein Pokrok gegründet, wurde jedoch bereits im darauffolgenden Jahr verboten.

In den Jahren 1898—1900 kam es infolge des Terrors der Bánffy Regierung zur Schwächung der Arbeiterbewegung in Budapest. Auch die ungarische Sozialdemokratie kam immer mehr an das Schlepptau des Opportunismus (der VI. und VII. Kongress der Partei!). Der Bánffy-Terror, die Zensur, Presseprozesse, Verbot von Zeitschriften (Nová doba), Agenten, Ausweisung der Führer der Arbeiterbewegung aus Budapest (G. Švéni), ihre Verhaftung — dies alles betraf auch die slowakische Arbeiterbewegung. Die Anzahl der organisierten Mitglieder der Sozialdemokratischen Partei aus den Reihen des slowakischer Proletariats wächst im 1898 auf 2000 an. In 1898 wurde ein slowakischer Kulturverein in Budapest unter dem offiziellen Namen Allgemeiner slowakischer Arbeiterverein gegründet. Es wurden auch einige Broschüren herausgegeben. Das slowakische Proletariat trat gemeinsam mit den anderen Proletariern der Nationalitäten Ungarns auf.

Die slowakische Bourgeoisie erstrebte vom Beginn eine Beeinflussung der slowakischen Arbeiterbewegung an (Ján Bobula, der Führer der sog. Neuen Schule war im Ausschuss der Tschechoslowakischen Arbeitervereins). Am Ende des

Jahrhunderts nach Verlassen der Politik der Passivität wuchsen diese Bestrebungen der slowakischen Bourgeoisie (Aufsätze in den *Národné Noviny*). Sie kämpfen insbesondere gegen den proletarischen Internationalismus und bestreben sich, die slowakische Arbeiterschaft mit dem bürgerlichen Nationalismus anzustecken. Diese Pläne der slowakischen Bourgeoisie hatten jedoch zu dieser Zeit keinen Erfolg.